LIT 5109

בילדער פֿון אַ פּראָווינץ רייזע

Impressions of a Journey through the Tomaszow Region in the Year 1890 (the full title of the work in Yiddish) was published the next year in Peretz's miscellany Yidishe bibliotek *(Jewish Library). He had been hired by the wealthy industrialist Jan Bloch, a Jewish convert to Christianity, to form part of a research team investigating the condition of Jews in the small towns of Poland. Bloch wanted to gather evidence to disprove anti-Semitic allegations of Jewish parasitism and draft evasion. Peretz was assigned to the area he knew best, around his native city, Zamość, where he had also practiced law for a decade. When he composed these sketches, he was able to draw not only on the materials he had collected for the Warsaw bureau administering the project, but also on childhood memories, on his experiences as a district lawyer, and on local gossip and lore.*

When the twenty-two travel impressions appeared, they bore a footnote indicating the author's intention of continuing the series at a later date. No further sketches appeared, however. The series was published in Hebrew with two additional episodes, one of which, "The Pond" (1904), is included here. Since the records of the statistical expedition appear to have been lost, Peretz's reportage remains the most complete account we have of the project.

I. L. Peretz

א.

פֿאָרעדע

עס איז געווען אין סוף פֿון די גוטע, און אין אָנהייב פֿון די שלעכטע צייטן. אויפֿן הימל האָבן זיך געוויזן שוואַרצע כמאַרעס, נאָר עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער רוח — דער צייט־גייסט, מיין איך, — וועט זיי לייכט פֿאַרטרייבן. זיי וועלן ערגעץ אויסגיסן זייער האַרץ אין אַ מדבר. אין אייראָפּעס פֿיין־געהאַלטענעם וויין־גאָרטן האָט דער ביטערער וואָרצל שוין געשפּאָלטן די ערד, אַרויסגעשיסט זיינע שטעכעדיקע, שוין פֿאַרסמטע שפּיצלעך, נאָר אָט, אָט, טראַכט מען, דערזעען עס די גערטנער און רייסן עס אויס מיטן וואָרצל... עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס ניינצנטע יאָרהונדערט האָט זיך אויף דער עלטער נאָר אַביסל פֿאַרקילט, אַביסל היץ געקריגן! עס זאָל זיך פֿון דעם מאַכן אַ שווערע קרענק, אַ שיגעון, — ד ס האָט זיך קיינער נישט געריכט...

ווי ווייט איז פֿון אונדז געווען דעמאָלט אַמעריקע! נישט איין ייד האָט געקלערט, ווי אַזוי עס שטייט דאָרט אַ שיסל גריץ, אָדער — צי טראָגט מען דאָרט די יאַרמולקעס אויף די פֿיס. פֿון ארץ־ישׂראל־אתרוגים האָט מען אַזוי זעלטן געהערט, ווי פֿון באַראָן הירש צי פֿון „הנדיב הידוע"...

די אַסטראָנאָמיע באַרעכנט פֿריער יעדע ליקוי־חמה, ליקוי־לבנה; די פּסיכאָלאָגיע האַלט נישט אַזוי ווייט. דער וועלטס נשמה ווערט ראַפּטום פֿינצטער, דער גוף קריגט אַ מין קאָנוווּלסיע — און נישט נאָר זי קען עס פֿאָרויסזען, נאָר אַפֿילו ווען עס איז שוין געשען, איז זיך שווער צו גלייבן... איז עס נישט צו פֿאַרשטיין...

אומרואיק דאָך איז מען שוין געווען. עס האָבן זיך געשיט פֿון אַלע זייטן בלבולים איבער בלבולים.

צווישן אַנדערע זאַכן איז געבליבן, אַז מען דאַרף זיך באַקענען מיטן געוויינלעכן וואָכעדיקן יידישן לעבן; זען, וואָס עס טוט זיך אין די קליינע שטעטלעך; אויף וואָס מען האָפֿט, פֿון וואָס מען לעבט, וואָס מען טוט... וואָס עס זאָגט דאָס פֿאָלק!

IMPRESSIONS OF A JOURNEY THROUGH THE TOMASZOW REGION

PROLOGUE

It was toward the end of the good times and the beginning of the bad times. The sky was blackening with clouds. The wind, or spirit—the *Zeitgeist*—did not, as might be expected, dispel the clouds with ease, to pour out their hearts over some distant wilderness. In Europe's carefully tended vineyard the gardeners paid no heed while a poisonous growth took root, cracked the earth, and sent forth its thorns. The nineteenth century in its old age appeared to have caught cold and to be running a slight fever. Nobody could imagine that this marked the onset of a grave illness, a madness.

For us, then, how far away America was! Hardly a Jew even bothered to wonder how a bowl of porridge could stand right side up there, or whether the people there wore their skullcaps on their feet. European Jews were all but unaware of the two barons who dreamt of establishing Jewish colonies, de Rothschild in Palestine and de Hirsch in the New World.[1]

Psychology predicts less exactly than astronomy. Nobody foresaw that the world's soul would grow dark and its body convulsed. Even afterward few could believe what had happened. None could understand it.

In fact, people had long been uneasy, as sinister rumors multiplied on every side.

None of this detracted from the need to get to know ordinary, everyday Jewish life—to see what was going on in the shtetls. What did people hope for? How did they make a living? What did they do, how did they behave? What were the folk saying?

ב.

ביטחון

מ יין ערשטער אריינפאָר איז געווען טישעוויץ. איך האָב מיך אָפּגעשטעלט בײַ מײַנעם אַ באַקאַנטן, ר' ברוך. ער האָט געשיקט נאָכן שמש און עטלעכע בעלעבאַטים. וואַרטנדיק אויף זיי, בין איך געשטאַנען בײַם פֿענצטער און באַטראַכט דעם מאַרק.

דער מאַרק איז אַ גרויסער פֿיר־עק. אַרום, אויף אַלע פֿיר זײַטן, שטייען פֿאַרשוואַרצטע אײַנגעבויגענע, געבויטע הײַזער, טייל מיט שטרוי, מערסטנטיילס מיט שינדלען געדעקט.

סאַמע אײַנציקע שטאָק, מיט ברייטע פּאָרשעניעס אויף פֿוילע פֿאַרגעלטע באַלקנס. אַרויסגערוקט פֿון פּאָרשעניע שטייען, נישט ווײַט איינס פֿונעם אַנדערן, „פּשעקופּקעס" איבער מולטערס מיט בייגל, ברויט, אַרבעס, באָבעס און פֿאַרשידן אויבס. צווישן די ווײַבער איז אַ שטאַרק גערודער! איך האָב אויף זיי, זעט אויס, אַ שטאַרקן אײַנדרוק געמאַכט.

— האָב דיר אַ שוואַרץ יאָר, — שרײַט איינע, — טײַט נישט מיט די פֿינגער, ער זעט דאָך!

— האַלט ס'מויל!

די ווײַבער ווייסן שוין, אַז איך בין געקומען פֿאַרשרײַבן; איינע נעמט איבער דער אַנדערער דעם סוד אַזוי שטיל, אַז איך הער אין שטוב.

מען זאָגט: „דאָס איז ער טאַקע", „פֿאָרט גוט, אַז די אָרעמע שאָף האָבן פּאַסטעכער, וואָס האָבן זיי אין זינען"; פֿונדעסטוועגן, „אַז יענער פּאַסטעך וועט נישט העלפֿן, איז — בלאָטע!". איינע קען דערווײַל נישט פֿאַרשטיין, „יענער פּאַסטעך זאָל דאַרפֿן אַזוינע שלוחים"... דאָס איז אַ ווונק אויף מײַן געשוירן בערדל און קורצע קליידער. אַן אַנדערע איז ליבעראַלער און פֿאַרופֿט זיך אויף אַ רופֿא: „הלמאי אַ רופֿא, זאָגט זי, איז אויך כּל־בו, און פֿונדעסטוועגן..."

— דאָס איז עפּעס אַנדערש, אַ יחיד, אָבער אַזוי, ווייניק גוטע ייִדן?...

זאָלן זיי בעסער, מיינט אַן אַנדערע, אַרײַנשיקן אַ פּאָר הונדערט רובל; איך בין זיי מוחל דאָס שרײַבן, זאָל מײַן זון נ י ש ט זײַן קיין יערנעראַל!

. . . .

. . . .

זיצנדיק בײַם טיש, בין איך געווען אַ רואה ואינו נראה: פֿון נאָס האָט מען מיך נישט געזען, נאָר איך האָב געזען אַ האַלבן מאַרק. דערווײַל האָט מײַן „בעלעבאָס" אָפּגעדאַוונט, אָפּגעליינט טלית און תּפֿילין, גענומען אַביסל בראָנפֿן און געטרונקען צו מיר לחיים.

— לחיים טובים ולשלום! — ענטפֿער איך.

— גאָט זאָל געבן בעסערע צײַטן, עס זאָל זײַן פּרנסה.

ווי מקנא בין איך מײַן בעלעבאָס, אים פֿעלט נישט מער נאָר פּרנסה. ער גיט־צו מיט גדלות:

— און עס וועט מ ו ז ן זײַן פּרנסה, עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, גוטע ייִדן וועלן אויך נישט שווײַגן...

איך האַק אים איבער, און פֿרעג, פֿאַר וואָס אין זײַנע אייגענע געשעפֿטן, כאָטש ער האָט בטחון, כאָטש ער ווייסט גאַנץ גוט, אַז „מאַן דיהיב חיי יהיב מזונא" (דער וואָס גיט לעבן, דער גיט עסן), פֿונדעסטוועגן טוט ער זיינס, און האַנדלט, און שלאָפֿט נישט גאַנצע נעכט, און קלערט אַלץ: מאָרגן, שפּעטער, אויפֿס־יאָר... קוים האָט אַ ייִד חתונה, קלערט ער שוין אויף חתונה־קליידער פֿאַר אייניקלעך. און אַז עס קומט צום כּ ל ל ישׂראל, איז דער בטחון שוין אַזוי גרויס, אַז עס איז שוין איבעריק צו טון די האַנט אין קאַלט וואַסער אַרײַן.

— עס איז, מאַכט ער, נאָר פּשוט: כּלל־ישׂראל איז שוין דעם רבונו של עולמס זאַך, און ער האָט זײַנס אין זין... און, כּביכול, עס זאָל זײַן שכחה פֿאַר זײַן כּסא־הכבוד, איז דאָ אַזוינע, וואָס דערמאָנען... און, ווײַטער דאָס אייגענע... ווי לאַנג קען עס געדויערן? עס מ ו ז דאָך אַן עק נעמען: אָדער כּלו־חייב, אָדער כּלו זכאי... דאָס איז נישט פּרנסה!

---

2. FAITH AND TRUST

In Tishevitz, the first stop in my travels, I boarded with my acquaintance Reb Baruch. He invited the synagogue beadle and a few of the more solid citizens to come and meet me. Waiting, I stood at the window and contemplated the marketplace.

It was a large square, hemmed in by grimy, rickety houses, some roofed with thatch but most with shingles, none more than one story high, and each with a wide porch over rotting, discolored piles. Jewish market women stood next to each other, their backs to the porches, and hovered over trays of bagels, bread, peas, beans, and fruit.

"Bad luck to you!" one cries out.

"Don't point your finger at him," another says. "He's looking."

"Shut up!" she is told.

They do not lower their voices as they tell each other that I have come to record things. I can hear them quite well.

A woman says, "That's the one!"

Another says, "Isn't it nice that we poor sheep have shepherds to care about us! But if the Shepherd above doesn't want to help, nothing will help."

A third woman is puzzled: "Can the Shepherd above really need helpers like him?" She is hinting at my trimmed beard and untraditional dress.

More broad-minded, a fourth cites doctors. "Doctors aren't proper Jews," she says, "but still and all . . ."

"That's a different case entirely. A doctor is a private individual. For something communal like this, couldn't they have found a Good Jew?"[2]

Still another opinion is voiced: "Who needs records about us? They should have sent us a couple of hundred rubles instead. Just don't register my son, and see if I care when he doesn't become a commander in chief."

At the table where I sit I can see through the window without being seen.

My host has finished his morning prayers, removed his prayer shawl and phylacteries, and drunk my health in a bit of liquor.

"Peace and good health," I answer him.

"May God send better times, so people can make a living."

How I envy him! His only need is to make a living.

He adds, very sure of himself: "It will have to come, people will have to be able to make a living! There's a God in the world. If necessary, those of our devout who excel in prayer will know how to remind Him."

I interrupt. With Reb Baruch's faith and trust, he knows that He who gives life also sustains life. Why then, I ask, is he in his own affairs so sleeplessly busy and anxious, always worrying about tomorrow, next month, next year? No sooner is a Jew finished with his wedding than he starts worrying about the clothes his grandchildren will wear at *their* weddings. Yet when it comes to the concerns of the People of Israel as a whole, the average Jew has such faith and trust that he thinks he need not bestir himself personally in the slightest.

"It's simple," Reb Baruch explains. "The People of Israel as a whole—that's the Sovereign of the Universe's concern; He bears His own in mind. If such a thing were imaginable, if forgetfulness were possible at the Throne of Glory, there are those who know how to remind Him. Besides, how long can Jewish suffering last? The Messiah *must* come, when we are all either guilty or innocent.[3] But that's not how it is with the affairs of individuals. Making a living is a different proposition."

ג.

נאָר גיין!

א יך האָב אייך פֿאַרגעסן צו דערציילן, אַז דער רב פֿון שטעטל האָט נישט געוואָלט, נישט קומען צו מיר, נישט מיך אויפֿנעמען בײַ זיך. ער האָט מיר געשיקט זאָגן, אַז עס איז נישט זײַן זאַך נאָר, אַז ער איז אַ שוואַכער, לאָ־עליכם. אויסערדעם זיצט ער שוין אַ פּאָר וואָכן איבער אַ האַרבע שאלה פֿון בשׂר בחלב; און דער עיקר איז, אַז ער איז ברוגז אויף קהל, ווײַל מען וויל אים נישט מוסיף זײַן צוויי גילדן אַ וואָך פּרנסה.

געקומען איז, על־כּן, אַ דרײַ בעלעבאַטים מיט צוויי שמשים. איך חייב אָן בײַ מײַן בעלעבאָס.

3. JUST GO!

I forgot to tell you that the local rabbi wished neither to visit nor to be visited. He sent a message that my business was none of his, pitiable weakling that he was; that for some time he had been fully occupied with a knotty problem of meat suspected of contact with milk, and, most important, that he was feuding with the official community over its refusal to raise his salary by two gulden a week.

My visitors, therefore, consisted of three householders and two beadles. I start with my host.

ער האט נישט קיין ווייב, און פארענטפערט זיך באלד:

— ווי לאנג, מיינט איר, איז זי, אונז צו לענגערע יאר, געשטארבן?

הכלל — אן אלמן; דריי אויסגעגעבענע זין, אן אויסגעגעבענע טאכטער, צוויי ייִנגלעך און א מידל אין דער היים. דערביי בעט ער זיך, איך זאל פארשרייבן, אז אלע זין — אויסער דעם יינגסטן, וואס איז ערשט אלט פיר יאר און ביז ער וועט „שטיין", וועט נאך משיח קומען! — אז די רעשט זין האט יעדער זיין פעלער!

אויסער די עלטערע, צוויי אויסגעגעבענע, זין, האב איך שוין געקענט די גאנצע משפחה. די אויסגעגעבענע טאכטער האט אין דעם אייגענעם הויז א געוועלבל מיט מיטון, טאבאק, טיי און צוקער, ווי אויך שפייז; דאכט זיך, נאך סמאר און נאפט. איך האב באלד אינדערפרי ביי איר געקויפט צוקער. זי איז אלט א יאר 25, א דאר פנים, א לאנגע, אונטערגעבויגענע נאז, וואס ציילט איר, דאכט זיך, די פוילע שווארצע ציין אינעם האלב־אפענעם מויל, א פאר בלאנע־בלוי־שווארצע געפלאצטע ליפן — דער פאטער אויסן אויג. די שוועסטער אירע, א מידל, איז גאנץ ענלעך צו איר; זי האט אבער „כלה־חן". דאס פנים איז פרישער, רויטלעכער, די ציין — ווייסער, און אינגאנצן נישט אזוי צעווירן, נישט אזוי אפגעלאזט. אויך זע איך בײדע ייִנגלעך, שיינע ייִנגלעך; זיי האבן געמוזט אין דער מאמען אריין געראטן: רויטע בעקעלעך, חנעוודיקע, פארשעמטע אייגעלעך... פול פעדערן אין די געדרייטע שווארצע לעקלעך... נאר מיאוסע תנועות: זיי הייבן אלע מאל די פלייצעלעך, פארקרימען זיך. זיי טראגן שינעטענע קאפאטקעלעך. ברודיק, נאר גאנץ.

די מוטער, אפנים, איז נישט לאנג געשטארבן, גענוג צייט געווען צו פארברודיקן; ווייניק — צו צערייסן... היינט — ווער האט צייט צו זיי? די עלטערע שוועסטער האט פיר קינדער, א מאן א למדן און א געוועלבל... דאס „כלה־מידל" פירט די שענק; דער פאטער האט קיין צייט נישט.

— וואס איז אייער געשעפט? — פרעג איך אים.

— פראצענט...

— ליכווע?

— ליכווע?... עס...

— גלייך. אזוי? מען האט ווייניק מיט אונדז צו טון...

— ווייסט איר וואס, מאכט ער, — נאט אייך אוועק אלע מיינע שמאטעס — וועקסלען, אקטן, אלץ פאר 25 פראצענט. נאר צאלט מיר אויס באר! איך לייג אוועק נישט נאר די ליכווע, אפילו די שענק! איך וואלט באדיי אוועקגעפארן קיין ארץ־ישראל... אבי געלט! אפשר ווילט איר, נאט אייך א חרם־קוויטל; איר מיינט, אז מיר האלטן זיך אין דער ליכווע... זי האלט אונדז. מען צאלט נישט, וואקסט דער חוב. וואס מער דער חוב וואקסט, וויניקער ווערט איז ער, מער קבצן ווער איך... אויף נאמנות!

פארן ארויסגיין ווייטער פארשרייבן, האב איך נאך בייגעוווינט א קליינע סצענע. בשעת ווען איך האב צונויפגעקליבן מיינע כלים, פאפיר, בליישטיפט, פאפיראסן, האט ר' ברוך דערווייל אנגעשמירט פאר די קינדער, אין חדר אריין מיטצונעמען, צוויי שטיקלעך ברויט מיט פוטער, מיט א צולאג א שציפיארעס.

— נאר גייטס! — מאכט ער; — ער וויל זיי נישט האבן אין שענק. דער קלענערער יתום איז אבער נישט צופרידן. ער הייבט אויף די פלייצעלעך און פארקרימט זיך צום וויינען. ער שעמט זיך אביסל פאר מיר, ווארט איך זאל ארויסגיין; ער קאן זיך אבער נישט דערווארטן, און לאזט ארויס א געוויין:

— נאך שציפיארעס, — וויל ער.

— די מאמע פלעגט מיר געבן צוויי!

די שוועסטער איז צוגעלאפן צו דער שאנק, זי האט ארויסגעכאפט און געגעבן אים נאך שציפיארעס.

— גיי, — מאכט זי אויך, — נאר א סך ווייכער. אין די ווערטער האט דער מוטערס קול געקלונגען. —

He has no wife, he tells me, adding, without being asked and as if to apologize, "I wouldn't want you to think that it's been very long since she passed away."

In short: widower; two married sons, one married daughter, two boys and a girl at home. Without a pause he asks me to record that except for his youngest, barely four years old—the Messiah will probably make his appearance before the boy is old enough to be conscripted—all his sons are in one way or another unfit for military service.

Apart from the married sons, I have been able to meet the whole family. The married daughter has a little shop in her own house where she sells tobacco, tea, and sugar—food too—as well as grease and fuel oil, I think. Early that morning I had bought some sugar from her. She's about twenty-five, with a face like this: a long, hooked nose that seems to be counting the decayed, black teeth in her half-open mouth; a pair of bluish-grayish, cracked lips—the very image of her father. Her little sister would look like her if not for the greater attractiveness of youth: fresher, rosier face; whiter teeth—altogether, less drawn and worn. I see the two boys too, good-looking boys; they must have taken after their mother: red cheeks, appealing, bashful eyes, curly black locks. But their bearing is unattractive, with their constant shrugging and grimacing.

Obviously, their mother has been dead just long enough for their little coats to get dirty but not torn. Now that she is gone, who has time for the boys? Their older sister has four children of her own and a husband who passes his time in sacred study, besides her little shop. Her younger sister is in charge of their father's tavern, and he has no time to spare.

"What business are you in?" I ask him.

"Percentage."

" 'Percentage'? You mean moneylending."

"If that's what you want to call it."

"You know what the Gentiles call it—Jewish usury."

"You want to know something?" he says. "Here! You can have all my trash—notes, deeds, the lot. You can have it all for 25 percent of face value. Just pay cash! I'll throw in the tavern too! I would much rather go off to the Land of Israel, if only I had the money. If you want one, I'll even let you have an assurance that you will be absolved from excommunication. You think we live on moneylending? It lives on us. Debtors don't pay, so their debt grows. The more it grows, the less it's worth, and the more of a pauper I become. It's the truth!"

Before leaving to do some more writing, I witnessed a little scene. While I was gathering my things together—paper, pencil, cigarettes—Reb Baruch was buttering two slices of bread for the boys to take to school, with a scallion in the bargain.

"Now go!" says he, not wanting them in the tavern. The smaller orphan, dissatisfied, hunches his shoulders and screws up his face, preparing to cry. A bit ashamed in my presence, he tries, unsuccessfully, to hold back his tears. "Another scallion!" he sobs. "Mother used to give me two."

His sister hurries to the bin, seizes another scallion, and gives it to him.

"Now go!" she says too, only much more softly. The voice uttering the words was her mother's.

ה.

וואס דארף א ייִדענע?

מיר גייען פון הויז צו הויז, פון נומער איינס אן. איך ווייס אליין, ווו ייִדן און ווו נישט־ייִדן וווינען, איך קוק נאר אין פענצטער אריין. פארגעלטע פענצטער איז א סימן פון „אתה בחרתנו", בפרט נאך אויסגעהאקטע שויבן, פארטרעטענע מיט קישעלעך און זעק... פאר דאס — בלומען־טעפ און פארהאנגען זענען סימנים מובהקים, אז דא וווינט שוין אזוינער, וואס האט נישט אזא פראווע אויפן דלות ווי יענע...

עס טרעפן זיך אויסנאמען... אט וווינט נישט א ייִד, נאר א שטארקער שיכור... און פארקערט, — בלומען און פארהענגלעך, נאר דא לייענט מען שוין די „הצפירה".

WHAT DOES A JEWISH WOMAN NEED?

We proceed from house to house, starting from Number 1. I do not need to be told where Jews and where non-Jews live. All I have to do is to look at the windows. Unwashed windows are a sign of the Chosen People, especially where gaps left by missing panes have been filled by pillows or sacking. On the other hand, flowerpots and curtains suggest strongly that the inhabitants don't have the same inherited right to poverty.

There are exceptions. Here lives not a Jew but a drunk. There, contrariwise, flowers and little curtains, but people who read the Hebrew journal of the Enlighteners, *Hatsefira*.

דעם ערגסטן איינדרוק מאכט אויף מיר א גריס, א הילצערן משונה הויז. עס איז גרעסער, נאר שווארצער און ברודיקער פאר אלע הייזער. די פאציאדע האט זיך שטארק אריבערגעבויגן, און קוקט אראפ אויף איינער גלייכן — אויך אן אלטע, שווארצע חורבה, — אויף אן אלטע, אויסגעדארטע, איינגעבויגענע, ציטערדיקע יידענע, וואס דינגט זיך מיט איר קונה — א צעשויבערטע געלע דינסט־מויד — איבער א צולאג צו א פונט זאלץ.

דער שמש ווייזט מיר אויף דער אלטער: דאס איז „די באלעבאסטע פון הויז". איך האב מיך פארוואונדערט; די יידענע איז צו ארעם פאר אזא הויז.

— דאס הויז, — דערקלערט דער שמש, — איז אייגנטלעך נישט איר. זי האט נאר א זעקסטל „דאָזשיוואָטשע", אן אלמנה איז זי... נאר די יורשים, אירע קינדער, וווינען נישט חי, — הייסט זי באלעבאס.

— וויפל מאכט דאס הויז?

— נארנישט.

— ווערט איז עס?

— א פופצן הונדערט רובל.

— און מאכט נארנישט?

— עס שטייט ליידיק.

עס קומען מיר אויף די געדאנקען „יענע בחורים"... מן־הסתם ווארפט מען דא ציגל אדער קארטאפל.

— ניין, — זאגט דער שמש און שמייכלט. — פאראן אזוי אנדערע צוויי הייזער, וואס מען וועט מוזן צעלייגן; דא איז עפעס אנדערש: אין דעם הויז, פארשטייט איר, האט געוווינט אמאל א דאקטאר; איז ער געשטארבן, און שוין, שטייט ליידיק ס'הויז!

— וואס איז, אויף א זאראזשליווע קראנקייט?

— חס־ושלום!

— וואס דען?

— עס האט פשוט נישט ווער צו וווינען; ווער זאל וווינען?

— ווי הייסט, ווער?

— טאקע ווער? ביי אונדז האט יעדערער כמעט זיין נחלה. ווער עס דינגט שוין א דירה, וויל נישט קיין באזונדערע שטוב צו פארהייצן. ביי אונדז איז א מאדע, א קאמארניק (לאקאטאר) צאלט עטלעכע רובל א יאר פאר אן עס שטוב מיט באהייצונג. ווער דארף אזוינע גרויסע שטיבער?

— נאך וואס האט מען געשטעלט אזא הויז?

— בא, — אמאל! היינט דארף מען נישט...

— נעבעך!

— וואס פאר א נעבעך? זי האט א שטעל מיט זאלץ, פארדינט עטלעכע רובל א וואך, פון דעם צאלט זי אפ 28 רובל א יאר פאדאטעק פון הויז. פון דעם רעשט לעבט זי... וואס דארף א יידענע? וואס פעלט איר? תכריכים האט זי שוין...

איך האב נאכאמאל א קוק געטון אויף דער אלטיטשקער, און עס האט זיך מיר שוין געדאכט, אז עס פעלט איר באמת גארנישט. איר געראנצלטע הויט האט מיר אפילו צוגעשמייכלט: וואס דארף א יידענע?

ה.

נומער 42

איך בין געגאנגען פון הויז צו הויז לויט נומער, מיט א צעטל אין דער האנט. פון נומער 41 האט מיך דאך דער שמש געפירט צו 43.

— און 42? — פרעג איך.

— אט! — ווייזט ער מיר אויף א שטיק חורבה אין א שמאל געסל צווישן איין־ און דרייאונפערציק.

— איינגעפאלען?

— איינגעלייגט, — ענטפערט דער שמש.

— פאר וואס?

— איבער א פייער־מויער.

— איך האב נישט פארשטאנען, וואס ער מיינט.

מיר זענען ביידע געווען מיד גייעודיק, און מיר האבן זיך געזעצט אויף א באנק אין פארשעניע. דער שמש פארציילט:

— פארשטייט איר, על־פי דיניהם, אויב איין געבויט הויז איז נישט נענוג ווייט אפגעטרעטן פון צווייטן, מוז מען אפטיילן די דעכער מיט פייער־מויערן. ווי ווייט דער מהלך דארף זיין, ווייס איך נישט; משפטים בל ידעום, דאכט זיך, מער ווי ד' אמות. א פייער־מויער איז ביי זיי א סגולה פאר א שריפה... נו, דאס הייזל האט אבער געשטעלט א קבצן גדול, ירוחם איוואנהאָווקער, א מלמד, האט ער נישט געקאנט מאכן קיין פייער־מויער.

— זיין גאנץ בויען, פראוודע, איז געווען אן א יסוד. דערנאך, וועט איר הערן, איז דערפון געווארן א דין־תורה. ביי דעם דין־תורה האט, עליה־השלום, זיין ווייב מלכה, דערציילט דברים כהויתן, ווי דער סדר־עולם איז, אנגעהויבן משׁשת ימי בראשית, און אזוי אט איז געווען די מעשה:

The worst impression is made by a peculiar wooden house. It is not only larger than the others but also darker and dirtier. The front of it, strongly tilted forward, looks down on a correspondingly darkened old ruin—namely, a wizened, stooped, unsteady old Jewish woman busy haggling with a customer. Her customer is a sallow, unkempt maidservant, and the subject of their dispute is whether she is entitled to a little extra on her purchased pound of salt.

The beadle points the old woman out to me and says, "The house belongs to her." That surprises me, I tell him, because she seems too poor to own such a house.

"In actual fact," the beadle explains, "the house isn't really hers. She owns only a sixth of it. She's a widow. Her children are the heirs, but they don't live here, so they think of her as the owner."

"How much income does the house produce?"

"No income."

"How much is it worth?"

"About fifteen hundred rubles."

"And it produces no income?"

"It's unoccupied."

I let him know I suspect the house is used for monkey business.

"No, not that house," the beadle says, smiling. "There are two other houses of that sort and they'll have to close them down eventually, but this is something different. You see, a doctor once lived in this house. Then he died, so it's unoccupied."

"Why? Did he die of a contagious disease?"

"God forbid!"

"So why doesn't anyone live there?"

"It's simply that no one would want to live there."

"What do you mean?"

"I mean that hereabouts practically everybody has his own property. Anybody who does need to rent a place to live in doesn't want the expense of having to heat an entire house. The way we do things here is that a tenant pays a few rubles a year for heat in his corner of the house. Who needs such large houses?"

"Then why did they build one like this?"

"Ah! That was in the old days. Nowadays it isn't needed."

"Poor woman!"

"Why 'poor woman'? She has her salt stand. She makes a few rubles a week, her real-estate tax is twenty-eight rubles a year, and she lives on what's left. What does a Jewish woman need? What does this one lack? Her shroud? She has hers ready."

I looked again at the little old woman, and to me too it had begun to seem that in fact there was nothing she lacked. Her wrinkled skin even smiled at me: what does a Jewish woman need?

NUMBER 42

Notebook in hand, I proceed from house to house in the order of their numbers. From Number 41, though, the beadle leads me to 43.

"How about 42?" I ask.

"There!" he says, pointing to something ruinous in a narrow lane between 41 and 43.

"Did it fall down?"

"It was pulled down," answers the beadle.

"Why?"

"On account of a fire wall."

Walking had tired us, so we sat down on a nearby bench. The beadle resumed (his Yiddish teeming as ever with Hebraisms: "According to the Gentiles' law, you see, if a house hasn't been built far enough away from the one next to it, the two roofs have to be separated by fire walls. How great the distance must be, I don't know—as the psalm says, 'Of such ordinances they know nothing'[14]—but I think it has to be more than the Talmud's proverbial four cubits. For Gentiles a fire wall is a sovereign remedy for incendiary peril. But that hovel was built by Jeroham Ivankhovker, a mere children's teacher and a man eminent for poverty, and of course he couldn't put up a fire wall.

"To tell the truth, there was no basis in the first place for his decision to build. You'll hear how afterward the whole thing developed into a suit according to Jewish law. During the trial his wife, Malke, may she rest in peace, recounted everything that had happened—starting, as is the way of the world, with the Six Days of Creation. And this is what it was all about:

מלכה האט מיט איר מאנ'לען נישט גערעדט א יאר פופצן. זי איז געווען א פארביסענע ידענע נשמה. נישט אויסגערעדט זאל עס זיין: א הויכע, א דארע, א שווארצע מיט א שפיציקער נאז ווי א האק. רעדן, אז עס איז איר ארויס א ווארט פון מויל, כמעט פון פרנסה — א פשע־קופקא! און מען האט נישט געדארפט! פון אירס א קוק איז אויך שוין קיל געווארן אין הארץ. אלע פשעקופקעס האבן געציטערט פאר איר אימת מוות; זי האט שוין אזא אויג געהאט. פארשטייט זיך, אז ירוחם האט זיך מחיה געווען מיט איר שווייגן; ער פלעגט צו איר אויך קיין ווארט נישט רעדן. אזוי שטיל־ערהייט, זענען זיי דאך געבענטשט געווארן מיט צוויי בנים און דריי מיידלעך.

דאך דער יצר־הרע — א באלעבאס צו ווערן, האט זיי ביידע רעדעוודיק געמאכט. דער שמועס איז אזוי געגאנגען:

—מלכה! — זי ענטפערט נישט.

— מלכה? זי שווייגט. ער מלכה'עט, און זי רירט זיך נישט פון ארט.

ירוחם שטעלט זיך אבער אויף און גיט א געשריי:

— מלכה! איך וויל שטעלן א הויז!

מלכה האט שוין נישט אויסגעהאלטן, און אויפגעהויבן איין אויג און געעפנט דאס מויל. „איך האב געמיינט — פארציילט זי — ער איז משוגע געווארן!"

און א שגעון איז עס באמת געווען. ער האט געהאט בירושה פון איין עלטערזיידן דאס שטיקל פלאץ, דאס שמאלע, וואס איר האט געזען, און — קיין פחות משוה פרוטה געלט. דעם ווייבס פאר טשוועסעס, וועלכע מען האט דערנאך פארקויפט פאר דריי־מאל ח"י זהובים, פלעגן זיין פארזעצט א גאנץ יאר; אויסער שבת ויום־טוב, ווען ירוחם האט זי ארויסגענומען אויף א חרם־קוויטל.

אז דער יצר־הרע נעמט זיך אבער צו הילף דעם כוח הדמיון, איז „מי יעמוד"! „קוים שטעלט ער אויף א הויז, איז ער פארזארגט מיט אלעם גוטן. א בטוח וועט ער זיין, וועט ער זיך בארגן אויף א ציג און האבן די מחיה אין דער היים. איין שטוב וועט ער פארדינגען אויף א שענק. און, אז גאט, ב"ה, וועט העלפן, וועט זי אליין זיין שענקערן. און דער עיקר — די קינדער פארזארגט! די ייִנגלעך וועט ער סיי ווי סיי שיקן אין א ישיבה אריין, די מיידלעך וועט ער געבן א שטר חצי זכר אויף דער נחלה, און — און עק!

אי מיט וואס מען וועט בויען? אויף דעם האט ער געהאט א גרייטן חשבון:

— איך בין — זאגט ער — מלמד, און דו — פשעקופסע, האב'מיר דאך צוויי פרנסות; פון איין פרנסה וועל'מיר לעבן און פון דער צווייטער — בויען.

— וואס רעדסטו, משוגע — ענטפערט מלכה — מיט ביידע פרנסות קומען מיר נישט אויס...

— אזוי ווי מען נעמט זיך פאר — זאגט ער — אזוי העלפט גאט, ב"ה. א והא ראיה — מאכט ער — אט זע! נח מלמד, אונדזער שכן, האט א קראנק ווייב, וואס פארדינט נישט א דרייער, און ז ע ק ס קינדערלעך — זאלן געזונט און שטארק זיין — און לעבט דאך פון מלמדות אליין.

— וואס רעדסטו, ער איז א גרויסער מלמד, סאמע גבירישע קינדער.

— פארוואס, מיינסטו, איז אזוי? וואס איז? ער קען בעסער לערנען פאר מיר? אוודאי און אוודאי נישט, נאר אז גאט ב"ה זעט, אז ער האט ניש מער ווי א יי ן פרנסה גיט ער אים און איר די שפע. און, א והא־ראיה? זע ווייטער! די שווארצע ברכה! אן אלמנה, אויך מיט פינף קינדער, און איז נאר א פשוקופסע אליין...

— וואס רעדסטו, פארוקט ביסטו? יענע, הלוואי אויף מיר געזאגט, האט א הון רב שטעקן אין עסק. אוודאי א רובל דרייסיק...

— נישט ד א ס אבער איז דער עיקר, — גיט ער איר צו פארשטיין, — דער עיקר איז, אז איר קען אריינקומען די ברכה נאר אין די עפל! דער „רבונו של עולם" פירט די וועלט על פי דרך הטבע!

אויך רעדט ער איר איין, אז מען קען אפשפארן פון א סך זאכן... מע'קען זיך באגיין...

און עס איז אזוי געבליבן. ירוחם האט זיך אפגעזאגט פון טאבאק־שמעקן, דאס גאנצע הויז־געזונט — פון זויער־מילך בפרט און פון וויע־משערע בכלל, און מען האט געבויט!

געבויט האט מען יארנלאנג, נאר אז עס איז געקומען צו דער פייער־מויער, איז מלכה געשטאנען אן סחורה, ירוחם האט שוין קיין כוח נישט געהאט צו לעבן, דער עלטסטער זון האט זיך געלאזט אויף דער מדינה, דאס ייִנגסטע איז געשטארבן, און דא פעלט נאך א סטמון — א רובל 40 אויף א פייער־מויער.

נו, וואס זאל מען טון? מען האט געמאכט דעם כותב אין גמינע אין דער יד אריין, און — אריינגעצויגן זיך אן א פייער־מויער!

"For about fifteen years Malke hadn't talked to her husband. She was a woman with a stubborn, cunning nature, though I shouldn't say so; tall, skinny, dark, with a nose as pointy as a pickax. She hardly ever talked about anything but Making a Living—there was a market woman for you! Not that she needed to talk! Her look was enough to chill your heart and to make the other market women shiver with mortal fear—that was the kind of eye she had. It isn't hard to understand why her silence gave so much pleasure to Jeroham. And neither did he ever speak a word to her. Still, their not speaking to each other didn't keep them from being blessed with two male sons and three girls.

"But the lustful passion to become householders made both of them talkative. The conversation went like this:

" 'Malke!' She doesn't answer.

" 'Malke?' She remains silent. He 'Malkes,' and she doesn't budge.

"Then Jeroham stands up and lets out a yell: 'Malke! I want to build a house!'

"Malke couldn't stand it anymore. She raised an eye and opened her mouth. 'I thought,' she said afterward, 'that he had gone mad!'

"And indeed it was madness. From a great-grandfather he had inherited that narrow little plot of ground you saw, and in money not even a cent. Later, when his wife's so-called jewelry—junk, really—had to be sold, it didn't realize any more than three times eighteen gulden. Anyway, it used to be with the pawnbroker all year long, except that for Sabbaths and holy days Jeroham would retrieve it by signing a note making him liable to excommunication for failure to return the pawn.

"But as the psalm says, 'O Lord, who could stand' when lust enlists the aid of fantasy?[5] He was convinced that all he had to do was put up the house and he would have everything he needed. His credit would be good, so he would be able to borrow enough to buy a goat and have food in the house. He would rent out one room for a store or, God willing, his wife would be the storekeeper. Above all, the children would be provided for! The boys would in any event be sent to a yeshiva, he would give each of the girls half of a male's share in the estate, and that would be the end of it!

"And the wherewithal for building the house? He had that figured out:

" 'I,' says he to her, 'am a teacher and you are a peddler, so we have two incomes. We'll live on one income and build with the other.'

" 'What are you saying, you crazy man?' Malke says to him. 'Even with two incomes we don't have enough to live on.'

" 'God helps those who help themselves,' he tells her. 'Just look at our neighbor Noah the Teacher. His wife is sick, so she doesn't earn anything; and they have six little children, may they live and be well. Yet the whole family is able to live on the income from his tuition fees alone.'

" 'What are you talking about? He's a very good teacher, so his pupils are rich as rich can be.'

" 'And why do you suppose that is?' says he. 'Do you think he's a better scholar than I am? Of course not. But when God sees that Noah has only the one income, He gives him that in abundance. Do you want another proof? Look at Black Berakhah—a widow, with five children, like us, and she is only a peddler.'

" 'What are you talking about? Are you insane? If only my business were as good as hers! It must be worth thirty rubles.'

" 'That isn't what's important,' he explains to her. 'What's important is that Berakhah means "blessing" and for her the blessing can come only by way of her apples. The Sovereign of the Universe governs the world by the laws of nature!'

"He also persuades her that they will be able to save money. There are lots of things they can do without.

"And that's how it was decided. Jeroham went without his snuff and the whole family without such luxuries as sour milk in particular and the evening meal in general. They began to build!

"It took them years. Only by the time they came to the fire wall, Malke had no merchandise left, Jeroham was exhausted, the oldest son had gone off to beg, the youngest child had died, and there was a fortune still to pay out—forty rubles for a fire wall!

"What to do? What they did was to put something into the palm of the town clerk and move in without putting up the fire wall.

"Since he was a member of the Burial Society, the society sprang

for a Dedication of the House. I'm not exaggerating when I tell you that they put away a whole barrel of beer, not to mention the liquor and raisin wine. I tell you, it was one joyous celebration!

"But the joy didn't last. A certain householder got into a fight with Jeroham's neighbor Noah the Teacher. Now this Noah had himself once been one of our more prosperous householders, a very rich man, in fact. Besides what he had inherited, he owned a nice few hundreds of his own, and he bought and sold honey. Then came that dissension in our community about the Lithuanian rabbi. Somebody turned informer against Noah's son—he's still in the army, with a bad lung—and Noah was put on trial for arson against the rabbi.

"It was murder! Talebearing we're used to, but spreading twigs around a house and then setting fire to them—that's truly murderous. Whether or not he did it, together his son and the costs of the trial made Noah as poor as poor can be, so he set up as a teacher. He was too new at the game to have learnt deference to his employers. One of them got insulted, took his scion away from Noah, and entrusted him to Jeroham.

"Noah resented it. He knew sneaky tricks, was at home in the seat of government, and was skilled with tongue and pen. So he made sure that the story about the wall got around, and down came a senior inspector.

"By the time this happened, though, Noah had come to regret what he had done. He bestirred himself, and the weight of a coin or two sank the legal proceedings into oblivion.

"Everything would have stayed fine if not for the controversy about the thread of blue that we are commanded to put in the fringe of the four corners of our garments.[6] I don't need to remind you that the rabbis of the Talmud were themselves no longer sure of the proper dye for that blue and ruled in favor of all the threads being white. Neither do you need me to tell you that the followers of the Rodzin rebbe believe that their master rediscovered the secret of the genuine blue, and make their fringes accordingly.

"Well, Jeroham was a Rodzin Hasid. Noah wasn't. He was a fervent Belz Hasid, and therefore abominated Jeroham's Rodzin blue. One word led to another, the fire wall surfaced again, and the proceedings were reinstituted. In a judgment by default Jeroham was given a month to build the wall, failing which the house would be torn

or anything. Jeroham summoned him before the rabbi, but Noah kicked out the beadle bearing the summons.

"When Malke saw that all was lost, she grabbed Noah right in the middle of the street and dragged her prey to the rabbi's. The marketplace was full of Belz Hasidim, but who would want to start up with such a woman? As the Talmud says, 'There is no justice for a man killed by women.'[7] Noah's wife went along with them, hurling deadly curses at Malke. She too was afraid to come near.

"In the rabbi's house Malke told the whole story from beginning to end and insisted that Noah should either have the wall built himself or have the court proceedings sink from sight again.

"Our fine little rabbi knew that no matter how he ruled, one or the other group of Ḥasidim would have it in for him. Like the learned Jew he was, he knew how to squirm out of his fix by matching 'on the one hand' with 'on the other hand'—proximate cause of damage versus remote cause, and so on, blah-blah-blah. Neither side would agree to compromise, so he commended them to their respective rebbes.

" 'The defendant's court has jurisdiction'—that is the legal principle. Noah stood firm, Jeroham had no choice, and off they went to Belz.

"Before leaving, Jeroham gave his power of attorney to his brother-in-law, together with the few rubles he had been able to borrow from compassionate lenders, and asked him to use the money to appeal the court's ruling.

"Everything afterward was a disaster. Maybe the brother-in-law used the money for himself or maybe, as he claimed, he lost it. Malke was first heartsick and then fatally sick. Noah's own rebbe in Belz found for his opponent, Jeroham, and awarded him the cost of constructing the fire wall plus the expense of litigation, but even that didn't help. On the way back from the Austrian kaiser's Belz to the Russian tsar's Tishevitz the two of them, Noah and Jeroham—both without passports, of course—were nabbed at the border and brought home in the prisoners' van. By the time Jeroham returned, Malke had passed on to the World of Truth and the house had been torn down."

ער האָט זיך מיט נחת אריינגעזעצט. א גרויסער־מאַן איז ער, האָט אים די חברה געמאַכט א חנוכת־הבית. מען האָט אויסגעטרונקען, אָן גוזמא, אוודאי א פאַס ביר, א חוץ בראָנפן און ראָזשינקעס־וויין. עס איז געווען א שמחה, א גדולה.

נאָר די שמחה האָט נישט לאַנג געדויערט. עפּעס א באַלעבאָס האָט זיך צעקריגט מיט ירוחמס א שכן, מיט נוח מלמד. דער נוח מלמד איז אמאָל א ג ר ו י ס ע ר באַלעבאָס געווען, א גביר עצום! א חוץ דער נחלה, ביי וועלכער ער איז געבליבן, האָט ער פאַרמאָגט שיינע עטלעכע מאות; דערצו האָט ער געפירט א מסחר מיט האָניק. שפּעטער, אז עס איז ביי אונדז געווען דאָס מחלוקת איבערן ליטווישן רב, האָט מען אים דעם זון געמסרט (ער דינט ער־חיום מיט א לונגען־פעלער אין פאָלק), און ער אליין איז אריינגעפאַלן אין א פּראָצעס פאַר אונטערליינן דעם רב. א רציחה איז טאַקע דעמאָלט געווען. מיט „אויסזאָגן" איז מען שוין געוווינט, אָבער אונטערשפּאַרן א הויז פון אַלע זייטן, און אונטערצינדן איז טאַקע רציחהשדיק... צי ער ה אָ ט געשטעקט דערינען צי ניין, נאָר דאָס פּראָצעס און דער זון האָבן אים בדיל הדל געמאַכט, און ער איז מלמד געוואָרן, אלס פריש־געבאַקענער מלמד האָט ער ווייניק דרך־ארץ געהאַט פאַר באַלעבאַטים, האָט זיך איינער באַליידיקט, ארויסגענומען זיין בן און אריינגעגעבן צו ירוחמען אין חדר.

נוחן האָט די מעשה פאַרדראָסן, א „חברה־מאַן" איז ער פון לאַנג, אין פּאָוויאַט פלעגט ער אָפּליגן טעג און נעכט, א מויל מיט א פען האָט ער. נו — איז די מעשה מיט דער פייער־מויער ארויסגעשוווּמען, און עס איז אַראָפּגעקומען דער סטאַרשי־סטראַזשניק.

נאָר דערווייל האָט נוח חרטה געהאַט! ער אליין האָט זיך געמיט! מען האָט אָנגעהאָנגען אָן דער דיעלע א מטבע, איז זי צוריק פאַרזונקען געוואָרן.

עס וואָלט שוין ווייטער גוט געווען, מאַכט זיך אָבער א מעשה מיט תכלת. אז ירוחם איז א ראָדזינער און טוט אָן בלויע ציצית, איז נוח א פאַרברענטער בעלזער און שרייט געוואַלט! א וואָרט צו א וואָרט, די פייער־מויער איז ווייטער ארויס, עס איז שוין א דיעלע אין סאָנד.

מען האָט געלאָזט א „וויראָק זאָאָטשני", דער סאָנד האָט געפּסקנט, אז ירוחם זאָל במשך א חודש מאַכן א פייער־מויער, און אויב נישט — זאָל מען אים צעליינן דאָס הייזל.

קיין דרייער איז נישט געווען, אצינד האָט שוין נוח קיין חרטה נישט געהאַט — (דאָס מחלוקת האָט ערשט רעכט געברענט) — און האָט נישט געוואָלט ענטפערן א גוט וואָרט. ירוחם האָט אים גערופן צום רב; נוח האָט אויסגעפּאַטשט דעם שמש.

אז מלכה האָט געזען, אז עס איז כלה כל הקיצין, האָט זי אָנגעכאַפּט נוחן אינמיטן גאַס ביים פּאָדקאָלנער, און געשלעפּט ווי א הורג אריין צום רב. עס איז אפילו געווען א פולער מאַרק מיט בעלזער, נאָר ווער וועט צוניין צו א ייִדענע?... „גברא דנשי קטלוהו לית דין ולית דיין" 1) נוחס ווייב איז נאָכגעגאַנגען און געשאָלטן מיט טויטע קללות, צוגיין האָט זי מורא!... ביים רב האָט מלכה פאַרציילט די מעשה מהחל ועד כלה: זי פאַרלאַנגט, אז נוח זאָל מאַכן, אָדער עס זאָל זיין א פייער־מויער, אָדער די דיעלע זאָל ווייטער איינגעזונקען ווערן!...

אונדזער רבי'ל האָט געוווּסט, אז וועמען ער וועט דאָ צופּסקענען, וועט דער צווייטער צד חסידים נעמען זיך צו אים, האָט ער זיך אויסגעדרייט ווי א ייִד א למדן. ער קען נישט פּסקענען... גרמא בנזוקין... בע... מע.... קיין פּשרה קען נישט זיין און האָט אָפּגעשיקט די צדדים צו די רביים.

„נו, „התובע הולך אחרי הנתבע", נוח איז באַשטאַנען, ירוחם — פאַר אין ברירה; און אזוי האָבן זיךביידע אָראָפּגעכאַפּט קיין בעלז.

איידער ירוחם איז אוועקגעפאָרן, האָט ער איבערגעלאָזט זיינס א שוואָגער א דאָוויערענאָסט, מיט עטלעכע רובל, וואָס ער האָט צוזאַמענגעבאָרגט (און געבאָרגט האָט מען אים פאַר רחמנות), ער זאָל מאַכן דערווייל אן אַפּאָזיציע.

עס איז אָבער אלץ געגאַנגען שלימשלימזל, דער שוואָגער האָט די פאָר רובל אויפגעגעסן, צי, ווי ער זאָגט, פאַרלוירן... מלכה איז פאַר גרויס צרות קראַנק געוואָרן... ביים רבין האָט אפילו ירוחם געוווּנען א „פייער־מויער" מיט „הוצאות", נאָר צוריקוועגס האָט מען ביידע, נוחן מיט ירוחמען, געכאַפּט אויף דער גרענעץ, און אהיימגעפירט מיטן עטאַפּ.

אז מען האָט ירוחמען געברענגט, איז שוין מלכה געווען אויפן עולם־אמת, און דאָס הייזל — צעוואָרפן...

דער משכּיל

און מיינט נישט, אז אין טישעוויץ עקט זיך די וועלט! עס איז דאָ א משכּיל אויך. און אן אמתער משכּיל, א פּארצייטישער. א מענטש אין די מיטעלע יאָרן, נישט שטודירט, נישט געלעזן, אָן ביכער, אָן צייטונגען אפילו, מיט איין וואָרט, א משכּיל פון דער לוסט.

ער גאָלט זיך נישט די באָרד; אין טישעוויץ איז מען יוצא מיט אונטערשערן, נאָר מען זאָגט, אז „ער איז מסלסל בשערו אפילו עשרת ימי תשובה"! דייטש גייט ער אויך נישט, דער פעלדשער אין טישעוויץ גייט אויך נישט דייטש, איז אויך א ייד אין א לאנגער קאפּאָטע מיט פּאות!

אונדזער משכּיל איז יוצא מיט שטיוול־פּוצן, און א שווארץ סטענגעלע אויפן האלדז. ער האָט שיריים פון פּאות, פאר דאָס טראָגט ער א קאנטיק קאשקעטל. „פּראָסטע" (זאָגט מען) וישמן ישורון ויבעט; „עס גייט אים זייער שוויל, א שארף געוועלב; איינגאנצן, אימשטיינס געזאָגט, דריי קינדערלעך, וואָס פעלט אים? איז ער א משכּיל!"

מיט וואָס ער איז א משכּיל, איז שווער געווען געוויר צו ווערן. עס איז גענוג, אז מען ווייסט, אז ער איז א משכּיל; די גאנצע שטאָט זאָגט, אז ער איז א משכּיל, ער אליין איז אויך מודה. דער עיקר ווענען זיינע „ווערטלעך", ער רעדט „על השם ועל משיחו".

לויט איך בין דערנאָך געוויר געוואָרן, האָט דער משכּיל מיך אויך פאר א משכּיל גערעכנט, און זיכער געווען, אז איך וועל ביי אים איינשטיין, על כל פּנים ביי אים „שרייבן" צום ערשטן.

— צו אזא זאַך, האָט ער געזאָגט, דאַרף מען האָבן מענטשן מיט קעפּ. מיט אייך, פערד, וועט ער עפּעס מאכן?

און אז דער בארג איז נישט געקומען צו מחמדן, ווייל ער האָט פּשוט נישט געוווסט פון אים, איז מחמד געגאנגען צום בארג.

געטראָפן האָט ער מיך ביי אן אלמנה אין שטוב. אריינגעפאלן איז ער מיטן רשעס שאלה פון דער הגדה — מיטן: מה העבודה הזאת לכם?

— מאָי פּאניע — וואָס מאכט איר עפּעס דאָ?

— ווו דאָ? פרעג איך.

— איר מיינט, אפּנים, נאָר, אז איך בין פון הינטערן אויוון! אז מען וווינט אין טישעוויץ, איז מען שוין קיין מענטש נישט, ווייסט מען שוין נישט, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך? איר ווייסט: „עם לבן גרתי", איך וווין טאקע דאָ, נאָר א נאָז האָב איך!

— און אז איר האָט א נאָז און ווייסט, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך, נאָכוואָס פרעגט איר?

דער שמש האָט אויפגעשפּיצט די אויערן. דאָס איינענע האָבן געטון די עטלעכע ליידיקגייערס, וואָס זענען מיר נאָכגעגאנגען טריט־ביי־טריט. אויף זייער פּנים איז אויסגעוואָקסן א ווילדע הנאה, אויפן שטערן — דער פּסוק: „יקומו נא הנערים... לאָמיר זען, ווי צוויי משכּילים באָדיען זיך!"

— וואָס טויג מיר דאָרט, מאכט דער משכּיל געדייצט, חוזק־שמויזעס! מיין צונג איז אויך נישט קיין פאַרשעוועט! און פאר וועמען האָב איך מיך דאָ צו צעפירן, פאר טישעוויצער חמורים? זעט נאָר די בידליאַקעס!

איך בין אין א פארלעגנהייט, אָנעמען פאר טישעוויץ קען איך מיך נישט, ווייל די טישעוויצער באלעבאטים, אין פענצטער און אין טיר, האָבן גאנץ אָנגענעם געשמייכלט.

— נאָר, זאָגט מיר, וואָס איז דאָס אזוינס? דאָס פארשרייבן!

— סטאטיסטיק!

— סטאטיסטיק־שמיסטיק! מיר האָבן שוין געהערט אזוינס! נאָר נאָכוואָס טויג עס?

איך האָב געזאָגט, נישט אים, אייגנטלעך, נאָר טישעוויצער קהל; זאָלן זיי האָבן א באגריף פון דער סטאטיסטיק.

— הא! הא! הא! צולאכט זיך געדיכט און גראָב דער משכּיל, דאָס וועט איר איינרעדן טישעוויצער חמורים, נישט מיר! פארוואָס פארשרייבט איר, ווי מען וווינט: מיט א פּאָדלאָגע, אָן א פּאָדלאָגע? וואָס גייט אייך אָן, אז איינער וווינט אָן א פּאָדלאָגע? הא?

עס גייט אין דעם, פארצייל איך אים, אז מען וויל אויסווייזן, ווי אָרעם יידן זענען; מען מיינט...

— מען מיינט גאָרנישט, האַקט ער מיר איבער, נאָר — זאָל זיין אזוי! וואָס דאַרף מען אָבער וויסן אקוראט, וויפל יינגלעך און וויפל מיידלעך

6. THE MASKIL

You mustn't think that Tishevitz is at the end of the world. It too has a maskil—the genuine, old-fashioned article, a middle-aged man, unschooled, unread, bookless, without even a subscription to a newspaper: in short, a not very enlightened enlightener.

Not that he shaves; to be a maskil in Tishevitz it's enough that he trims his beard. So the townsfolk say that he's the sort to curl his ocks even during the Ten Days of Repentance! Nor does he dress European-style. For that matter, the local barber-surgeon doesn't dress European-style either. He wears a long coat and honors the injunction in Leviticus against cutting the hair at the side of the head.

Our maskil discharged his obligation by polishing his boots and wearing some black ribbon around his neck. He retains a trace of his side hair, for which he compensates by wearing a cap. It's simple, people say. That's what Moses meant by "Jeshurun waxed fat, and he kicked."[8] He's got it made, they say—a thriving shop, a grand total of three children. What more does he need? So he's a maskil.

What exactly his being a maskil consisted of was unclear, but it sufficed that people knew that he was a maskil. Everybody said he was a maskil, and he himself admitted as much. And what served to clinch the whole thing was the authority he arrogated to himself of passing judgment—"against the Lord and against His Messiah," as the psalm says.[9]

I was to discover that the maskil, taking me for a fellow maskil, had expected that if I did not actually stay with him I would at any rate begin my work as a scrivener with him.

"For something like this," he said to his neighbors, "brains are needed. What could donkeys like you do for him?"

Unaware of Mohammed's existence, the mountain did not come to him, so Mohammed went to the mountain. The maskil tracked me down at the house of a certain widow and challenged me with his version of the Wicked Son's question in the Passover Haggadah. The Wicked son asks, "What is the point of this fuss that you're making?" The maskil asked, "*Moj panie*"—and continuing in Yiddish—"and what may you be doing here?"[10]

"What do you mean, 'here'?" I ask.

"You must think I'm some kind of ignorant yokel, without a clue as to what's going on in the world, just because I live in Tishevitz. Our patriarch Jacob said, 'I have sojourned with Laban'—only sojourned, not settled.[11] I may live here, but I have a nose for what's going on."

"All right, you have a nose and know what's happening in the world. What are you asking me about?"

The beadle pricked up his ears, and so did the handful of idlers who had been dogging my footsteps. A look of intense pleasure spread over their faces, and on their brows I could almost read the verse in which Abner says to Joab, "Let the young warriors duel for our entertainment"—in this case, "Let's watch two maskilim gore each other!"[12]

Now the maskil is really annoyed. "I don't need any more of this poking fun at me," he says. "You're not the only one who can use his tongue, you know. I can too. Do you think I like the companionship I can find here, with these Tishevitz jackasses? Just look at those nobodies!"

I am in a bit of a quandary. After all, I can hardly come to Tishevitz's defense when its own householders, at the windows and in the doorway, are smiling complacently at his insults. He continues: "Just tell me, what exactly is going on here, what notes are you taking?"

"Statistics."

"Statistics shmatistics! We've heard such stories before! What's the use of it?"

I explained it to him—or not so much to him as to the others. I wanted them to have some idea of statistics.

He laughed loud and long. "You may get these Tishevitz jackasses to believe you, but not me! Why do you record whether people are living in a house with or without a wooden floor? What difference does that make to you, ha?"

The object, I tell him, is to show that Jews are poor, and thereby . . .

"Thereby, nothing," he interrupts. "All right, let it go. But why do you have to know precisely how many boys and how many girls in a family? And how old each one is? And so on and so on, with all that other stuff in the notes you're taking?"

לעגן און — חיי אלם ידיעה איז? און אלע פרצים, וואס איר פארשרייבט!
— מען איז אונדז חושד, אז מיר דינען נישט אין מיליטער; די ביכער, הייסט איר אונדז, זענען נישט ריכטיק, ווילן מיר אויסווייזן...
— נו, אויך רעכט, למשל... איך בין אייך דערגייל מודה... אבער — פאטענטן? נאכוואס פארשרייבט איר, ווער עס האט? און פאר וויפל?
— אויסצעווייזן, אז יידן —
דער משכיל לאזט מיך אבער נישט ענדיקן.
— איר דערציילט מיר נישט קיין באבע־מעשות! דערווייל וועט מען געוויר ווערן, אז איינער און דער צווייטער האט א קלענערן פאטענט, וועט מען אים שטעלן א חופה!
קוים ער האט עס ארויסגעזאגט, איז ראפטום דער עולם פון פענצ־טער נעלם געווארן. דער שמש פון מיר האט זיך אפגעטראגן, און דער משכיל, וואס האט גארנישט אזוי שלעכטס געמיינט, איז געבליבן ווי פאר־שטיינערט.
דער עולם האט מורא געקריגן. אין א פאר שעה ארום האט שוין גאנץ טישעוויץ מיט מיר געקלונגען. מען האט מיך שוין חושד געווען, אז איך בין א געשיקטער פון דער אקציז. א קשיא אויף א מעשה, די אקציז ווייסט, אז א ייד וועט בעסער געוויר ווערן אלע סודות!
איך האב מיך ארומגעדרייט אין מארק שוין איינער אליין, דאס שטעטל האלט זיך פון מיר פון ווייטן. א משכיל איז מיר נאכגעגאנגען טריט ביי טריט. ער האט געוואלט מיט מיר רעדן. נאר ער איז מיר שרעק־לעך נמאס געווארן, איך האב אויף זיין פרצוף נישט געקאנט קוקן.
און די פנימער אין גאס ווערן ערנסטער און פינצטערער, איך הויב אן קלערן וועגן פליטה־מאכן. מען קוקט אויף מיר צופיל פון דער זייט, מען סודעט זיך צופיל!
עס איז מיר איינגעפאלן צו מאכן נאך די לעצטע פרווו. איך האב מיך דערמאנט, אז דער היינטיקער טישעוויצער רב איז אמאל ביי אונדז דיין געווען, ער וועט מיך דערקענען, על כל פנים עדות זאגן, אז איך בין נישט דאס, וואס מען מיינט!
— ווו וווינט דער רב? פרעג איך דעם משכיל.
ער דערפרייט זיך און ענטפערט:
— קומט, איך וועל אייך פירן!

"They suspect us Jews of evading military service. You must know that the birth registers aren't accurate, so what we want to do is show . . ."

"All right, I suppose that's logical. I'll grant you that. But how about business licenses? What's your reason for recording who has one, and for what amount of business?"

"To prove that Jews . . ."

The maskil doesn't let me finish. "Don't tell me those fair tales. What will happen is that the authorities will find out that this one or that one hasn't paid a big enough license fee for the amount of business he does, and they'll make things hot for him!"

Instantly, as soon as his words had left his lips, all my hangers-on at the windows disappeared. The beadle took his leave of me, and the maskil, who actually had meant no great harm, was left as though turned to stone.

Everyone who had heard this was frightened, and in the space of two hours all Tishevitz resounded with my name. I was suspected of being a tax agent. It made sense. Who could be a more useful agent for the tax office than a Jew? Who would be better placed to sniff out Jewish secrets?

This time I was alone as I made the circuit of the marketplace, the shtetl holding itself aloof. The lone maskil tagged along at my heels, wishing to talk with me. I, however, didn't wish to talk with him. I was heartily sick of him and couldn't bring myself even to look at him.

The faces of the people in the street have grown grave and ominous, and I begin to think of escape. I don't like the way they are looking at me out of the sides of their eyes and whispering.

I decide to take a last stab. I remember that the current rabbi of Tishevitz used to be a member of the rabbinical tribunal in my hometown. He will know me and at least testify that I am not what people think I am.

"Where does the rabbi live?" I ask the maskil.

Gratified, he answers, "Come. I'll take you."

ז.

דער טישעוויצער רב

THE RABBI OF TISHEVITZ

ווער עס האט נישט דעם טישעוויצער רבס שלאפראק געזען, וועט קיינמאל נישט וויסן די סיבה, פארוואס די רביצין, זיין דריט ווייב, א יידענע קוים אין די מיטעלע יארן, טראגט שוין א פאר גרויסע ברילן אויף דער נאז. דער שלאפראק זעט אויס ווי פון אייג־ציקע פעדעם געלאטעט.

— נאך 2 גילדן א וואך, באקלאגט זיך דער רב, ווען די שטאט גיט מיר, וואלט איך געקענט שוין דורכקומען; אזוי איז נאר ביטער! נאר איך וועל מיינס אויספירן... אן א דין־תורה קענען זיי זיך נאך באגיין, אויף דעם האבן זיי גוטע יידן און... סאנדעס; „טעפל - לעפל" פסקנט א ליאדע מלמד, שאלות־נשים; עס איז דאך נאריש, דאס קען מען נישט מ ח ס י ז זיין! אבער אויספירן וועל איך. איך ווארט נאר אויף דער קלפי! אן א רב וועלן זיי קיין קלפי נישט מאכן! לאמיך זען א שטאט, קיין עיני־הרע, אן עיר ואם בישראל, אן גבאים! און, ווען דאס אויך נישט העלפן, וועל איך נישט פרווון די חלפים... איך האב זיי גוט אין דער האנט!

עס איז שווער געווען דעם רב אראפצופירן פון זיינע אייגענע צרות. דאך אז דער משכיל האט אים צוגעזאגט, זיך צו ס ט א ר ע ן פאר אים ביי קהל, צו פועלן די הוספה, — האט ער אונדז געבעטן זיצן, און אויס־געהערט, אין וואס עס גייט.

— נארישקייטן! מאכט ער, — איך קען דיך! זאג זיי, די שוטים, אז איך קען דיך.

— זיי אנטלויפן פון מיר!

— עס, אנטלויפן! וואס הייסט אנטלויפן? ווער אנטלויפן? נאך וואס? נאר מילא, אז דו זאגסט: אנטלויפן! וועל איך אליין מיט דיר אראפגיין.

— אין וואס וועסטו גיין? רופט זיך אן א ווייבעריש קול פון הינ־טערן אויוון.

— גיב מאקע אהער די קאפאטע! ענטפערט דער רב.

— געבן? איך האב זי ערשט צעטרענט!

— מילא, מאכט דער רב, אויך נישט קיין אומגליק, חס ושלום! וועלן מיר מארגן גיין.

איך גיב אים צו פארשטיין, אז עס איז ערשט מיטיק צייט, אז עס איז מיר א שאד דער טאג.

Only if you have seen the rabbi of Tishevitz's dressing gown will you know the reason why Mrs. Rabbi, his third wife and barely middle-aged, has to wear such large eyeglasses on her nose. The dressing gown is a wondrous thing of threads and shreds, and she has ruined her eyes patching and repatching it.

"If the town gave me two gulden more a week," he bemoans himself, "I could get by. As it is, things are bitter. But I'll win out! It's true that they can do without me for judging their disputes, because they have their wonder workers—or they can actually resort to the Gentiles' tribunals. Likewise, when it comes to deciding whether a pot or pan has become unkosher, any infants' teacher claims he's an authority. Feminine matters, now—it would be foolish to think that *they* could be postponed. But I'm going to win. All I have to do is wait for the communal elections. No rabbi, no valid elections! Can you imagine a city—'a mother city in Israel'—without, *Keyn eyn hore*, elected communal officers?[13] And if even that doesn't work, I won't certify the slaughterers' knives as fit for kosher slaughter. Oh, I've got them!"

It was hard to distract the rabbi from his own troubles, but the maskil succeeded by promising to do his best to influence the community council to grant a rise in salary. Thereupon, the rabbi invited us to be seated, and listened to our account.

"What foolishness!" he said. "I know you! Tell those idiots I know you."

"But they avoid me."

"Avoid you? What do you mean, 'they avoid you'? Who avoids you, and why? Well, since you say so—'avoid you!'—I'll go down with you myself."

"And what will you wear?" It was a woman's voice, from behind the stove.

"Give me my coat," answers the rabbi.

"How can I give it to you when I've taken it apart?"

"No great tragedy," says the rabbi. "We'll go tomorrow."

I let him know that it's only noon and that I wouldn't want to waste the rest of the day.

— נו, גנאמוטע זאל איך מוזן טראגן דער רב און אוליטם די תאגע. — פרעגט האט די רביצין, זיך גענומען צו כיין קאפטאן...

— רופט זיי ארויף אהער!

— רופן איז א קלייניקייט, אויך אן שטאן נאר חיפר אוים קומען! מען וועט מיך הערן ווי דעם רב! אפשר בעסער אראפגיין אין שלאפראק?

עס פאסט נישט, רבי, — רופט זיך אן דער משכיל, — דער סטראזש־ניק גייט ארום אין גאס!

— פון מיינעטוועגן, זאגט דער רב, איך וואלט געגאנגען; זאגט איר: ניין, איז ניין.

עס בלייבט דערביי, מיר זאלן אלע דריי ארויסרופן דעם עולם פון גאס דורכן פענצטער. מיטן פענצטער עפענען איז אבער נישט לייכט צו־געגאנגען. מען האט עס שוין א יאר פופצן נישט געעפנט. די שויבן זענען דורכגעברענט פון דער זון, דער קיט איז אויסגעדארט, און די שויבן ציטערן ביי יעדן טריט איבער דער פארלאגע. די קוואטירן זענען געלעכערט פון האלץ־ווערים, צוגעקלעפט נאר מיטן ראסט (זשאווער) צו דער וואנט, עס איז נאך א ספק, אויב זיי האבן זאוויאסן.

עס איז אונדז דאך געראטן, מיר האבן איין זייט געעפנט, דערנאך די צווייטע און אן א שאדן, דער רב האט זיך אנידערגעשטעלט אין דער מיט, איך און דער משכיל פון ביידע זייטן, און מיר אלע דריי רופן.

דער מארק איז פול מיט מענטשן. אין א פאר מינוט ארום, איז שוין געווען אן עולם אין שטוב.

— רבותים, מאכט צו זיי דער רב; איך קען דעם מענטש...

מען וועט נישט שרייבן! האבן זיך אנגערופן עטלעכע קולות צוזאמען.

דער רב פארלירט באלד דעם קוראזש.

— נישט — נישט! מאכט ער שטיל. דער משכיל איז אבער דערווייל ארויף אויפן טיש און רופט:

חמורים! מען מוז שרייבן! דער טובת הכלל פארלאנגט עס!

„לטובת הכלל" זאגט ער, אז ער האט מיט מיר „איבערגערעדט שוין דאס גאנצע פשטל", אז עס איז נישט ווי ער האט „קאטאוועס געט־ריבן", אז איך האב אים אפילו געוויזן בריוו פון רבנים!

— פון וועלכע רבנים? רופט מען פון אלע זייטן.

—פון פאריזער רב, האט דער משכיל ווייטער געשפיגען אויפן הויכן קול, — פון פאריזער רב — (קיין אנדערער פאסט אים נישט), פון לאנדאנער...

— יידן, אהיים! — האט אים עמעץ איבערגעהאקט, — נישט אונדזערע לייט!

און דער עולם האט זיך אנגעהויבן ארויסשיטן אזוי געשווינד, ווי ער איז אנגעקומען, געבליבן זענען מיר דריי און — דער שמש, וואס האט זיך צוגערוקט צו מיר —

— שענקט מיר עפעס, מאכט ער, פארן טאג.

איך האב אים געגעבן עטלעכע צענערלעך. ער האט נישט איבערגע־ציילט, אריינגעווארפן אין קעשענע, און, נישט געזעגנט זיך, אוועקגעגאנגען.

וואס זאגט א י ר , רבי? פרעג איך דעם רב.

— איך ווייס? איך האב שטארק — שטארק מורא — עס זאל מיר נישט שאדטן...

— אייך?

— וועמען דען? דיר? זעסטו אן עסק! ווערסטו נ י ש ט מאכן די סטאטיסטיק, מען וועט זיך באגיין אן איר.. כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל!... איך מיין די שני זהובים א וואך!

די רביצין מיט די גרויסעברילן איז דערווייל אפיר פון הינטערן אויוון:

— איך האב דיר לאנג געזאגט, מאכט זי, דו זאלסט זיך נישט אריינ־מישן אין קהלס זאכן, נאר דו פאלגסט דען מיך? ווי קומט א ז ו י נ ס צו א רב, דיין ראנה, — קהל?

— נו, שטיל שוין, רביצין, שטילער, ענטפערט ער איר ווייך, זעסט דאך, איך בין שוין אזוי, איך האב א ו ו י י ך הארץ, עס בארירט מיך — נאר א שאד די צוויי גילדן א וואך!

"Well, what else can I do?" asks the rabbi as he clasps his hands. "My wife had to pick just this time to work on my caftan."

"Tell them to come up here."

"Telling them is easy enough, but will it do any good? They won't listen to me. Maybe it would be better to go down in my dressing gown?"

"That wouldn't look right, Rabbi," interjects the maskil. "The policeman is making his rounds."

"If it were up to me," says the rabbi, "I would go; but since you say no, I won't."

The decision is that the three of us will call through the window to invite the people in the street to come in, but opening the window is more easily said than done. The last time it was opened was about fifteen years ago. The putty is dried out and the panes, cracked by the sun, rattle at every footfall. Woodworms have bored holes in the shutters, kept fastened to the wall only by rust. Whether the shutters still have hinges is doubtful.

We finally managed to do the deed without inflicting damage, tugging first at one side and then at the other. The rabbi stations himself between the maskil and me, and we call to the throng in the marketplace. In a few minutes the house is full.

"Gentlemen," the rabbi tells them, "I know this man. . . ."

"No notes. We don't want any report," a few voices cry out together.

The rabbi loses his courage. "If you say no," he says softly, "then it's no."

Meanwhile, the maskil has mounted the table. He calls out:

"Jackasses! Notes have to be taken! *Pro bono publico!*"

Pro bono publico, he is prepared to lie. He tells them that he and I have analyzed my work in all its particulars, that what he said earlier about me was said in jest, and that I have even shown him missives from rabbis.

The question is shouted from every side: "What rabbis?"

He continues to trumpet his fabrications: "From the rabbi of Paris . . . the rabbi of London." Nothing less would be good enough for him.

"Jews, let's go home," someone breaks in. "Those aren't our kind of people."

The crowd scattered as quickly as it had assembled. Only we three were left—and the beadle, who sidled up to me and said, "Give me something for the day."

I gave him a few ten-gulden notes. He stuck them uncounted in his pocket and left without saying good-bye.

"Well, what do you think, Rabbi?" I ask.

"I hardly know what to think. I'm very, very much afraid that it's going to hurt me."

"Hurt *you*?"

"Who else? You? If you don't do your statistics, people will manage without them. As the psalm has it, 'Behold, the Guardian of Israel neither slumbers not sleeps.'[14] I'm thinking of those two gulden a week."

In the meantime, the rabbi's wife, she of the large eyeglasses, has emerged from behind the stove. "I keep telling you," says she, "not to meddle in communal affairs, but do you listen to me? Is the community a rabbi's business? How can that concern you?"

"All right, wife," he answers her quietly, "that's enough for now. You know what kind of man I am. I'm softhearted, I feel for others. But it's a pity about those two gulden a week!"

ח.

פארצייל‏טע מעשות

„אבל וחפוי ראש" בין איך אראפגעגאנגען פון רב מיטן משכיל צו־זאמען אין גאס אריין. מיר טרעפן דאך דעם שמש אויפן וועג און דער פארזיכערט, אז, ווי אים זעט אויס, וועט מען קאנען מארגן ווייטער שרייבן.

דעם גאנצן „טאראראם" האבן אנגעמאכט צוויי אפגעקומענע בעלע־באטים, וואס זענען היינט, פאר גרויס רחקות נעבעך: איינער א טריפהנעך שענקער און ד'ר צווייטער א פ ע ר ד ס ־ ה ע נ ד ל ע ר . . .

דער משכיל, פון זיין זייט, זאגט־מיר־צו צווישן מנחה ומעריב אי־בערצושמועסן „דאס פשטל" מיטן עולם. און — „הייסט זיין נאמען נישט שמערל" (אזא נאמען האט א משכיל אין טישעוויץ!) אויב ער וועט נישט „איבערקערן דאס שטעטל".

— זיי מעגן זיך — זאגט ער — ארויף די קעפ שטעלן, און שרייבן מוז מען! הפה שאסר הפה שהתיר!

TWICE-TOLD TALES

"With head covered in mourning"—I say it of myself, though in Scripture it is said of the wicked Haman—I went down from the rabbi's house, together with the maskil, and into the street.[15] There we meet the beadle, who assures us that in his opinion note-taking can resume tomorrow. Two impoverished householders—now, poor souls, in dire need—created the hullabaloo: one a shady tavern keeper and the other a horse trader.

For his part, the maskil promises me that between afternoon and evening prayers he will discuss my enterprise with the people. "And my name isn't 'Shmerl'"—for that can be a maskil's name in Tishevitz—"if I don't turn the shtetl around! They may stand on their heads, but notes will be taken! As the Talmud says, 'The mouth that forbade is the mouth that permitted.' "[16]

נאָך אַלעם, דער משׂכּיל האָט אין אַ חדר געלערנט אויף דער גרויס־
ער וועלט טרעפֿן זיך נאָך אַנדערע משׂכּילים. —

איך גיי צוריק אויף דער סטאַנציע; דער שמש גייט מיט. ביי מיין באַלעבאָס דעם אַלמן איז נאָך אַ מנין געווען. צווישן מנחה ומעריב האָט מען אָנגעהויבן רעדן וועגן פּאָליטיק, נאָך מעריב איז מען אַראָפּ אויף ייִדן! דער רוב איז שרעקלעך אָפּטימיסטיש. ערשטנס מיינט מען נישט זיי, צווייטנס וועט מען זיך מיט „יענקלען" נישט קיין עצה געבן; שׂכל האָט ע ר! דריטנס, גייט עס ווי אַ רעדל, אַביסל אַרויף אַביסל אַראָפּ, פערטנס — וועט גאָט העלפֿן, פינפֿטנס — וועלן גוטע ייִדן נישט דערלאָזן.

דאָס אַלטע לידל!

— גלויבט מיר — שפּרינגט אַרויס איינער מיט פּליענדיקע קליינע אייגעלעך אונטער אַ קורצן שטערן, — גלויבט מיר, אַז ווען עס זאָל זיין אחדות צווישן אַלע גוטע ייִדן, זיי זאָלן זיך האַלטן אייניק, מאַכט ירדאחת און אויפֿהערן צו זאָגן תחנון, וואָלט משיח ג ע מ ו ז ט קומען.

— דער קאָזיניצער ז"ל האָט דאָך אויפֿגעהערט, פֿרעגט איינער.

— איין שוואַלב, ענטפֿערט דער יונגערמאַן, מאַכט קיין זומער נישט. ווער שמועסט, זיי זאָלן אַרויסגעבן אַן איסור אויף כלל ישׂראל!

אַמאָל מוז מען זיך אַנטקעגנשטעלן! איינשפּאַרן זיך! — ווען זיי גיבן אַרויס אַן איסור — שפּעט עמעץ און וואַרפֿט אויף מיר אַן אויג, — וואָלטן די אַפּיקורסים אָנגעהויבן באַדיי דאַווענען אַבי צו זאָגן תחנון! אַבי משיח זאָל נישט קומען!

דער עולם שמייכלט.

— וואָס קומט אָבער אַרויס — מיינט אַן אַנדערער — אַז די גרויסע האַלטן זיך נישט צוזאַמען....

דער עולם האָט אָפּגעקרעכצט.

געוויס האָט זיך יעדערער דערמאָנט, וויפֿל פּעטש ער האָט שוין גע־קריגן, וויפֿל צרות ער האָט שוין געהאַט דורך דעם נישט בייאַנאַנד האַלטן. און דער בעסטער סימן, אַז טישיוויץ האָט שטאַרק געליטן פֿון מחלוקת, איז דאָס, וואָס פֿון דעם רעדן איז שוין נישט אַרויסגעקומען קיין וויכוח וועגן דעם, ווער עס איז שולדיק, פֿאַרוואָס עס איז קיין שלום נישטאָ צווישן די גרויסע. מען האָט מורא פֿאַר אַ ניי מחלוקת.

איך האָב מיך אָנגערופֿן, אַז אינעם מחלוקת איז מער שולדיק דער דלות. עס איז נישטאָ מיט וואָס צו האַנדלען, מען גייט ליידיק, זוכט מען זיך נעשעפֿטן, זוכט מען נאָך עבירות, פֿירט מען וויכוחים, אַ והא ראיה: אין גרעסערע שטעט, ווו יעדערער איז פֿאַרנומען מיט זיינע געשעפֿטן, איז שטיל.

— עס זאָל עמעץ — מיין איך — אַריינוואַרפֿן אין טישיוויץ אַ פּאָר טויזנט רובל, וואָלט מען פֿאַרגעסן אָן די אַלע זאַכן.

— אַ גרויסע זאַך עשירות, — רופֿט זיך אָן איינער, — איך זאָל גע־ווען האָבן אָט אַזוי גרויס, אַ נאָגל שׂכל, וואָלט איך היינט גאַנץ טישיוויץ אַריינגעשטעקט אין בוזעם... עס האָט זיך אין איין האָר געווענדט; איך האָב נאָר נעדאַרפֿט וועלן.

— אמת, אמת! — האָט מען מעיד געווען אין אַלע זייטן, — אמת, אַ מעשׂה שהיה —

— מילא, המפֿורסם אין צריך ראיה.

דער ייִד, וואָס עס האָט אים נאָר געפֿעלט „אַ נאָגל שׂכל" אָדער אַ פֿיצעלע רצון, נתעשר צו ווערן, האָט אויסגעזען ווי דער דלות אַליין: דאַר, געלב, צוזאַמענגעצויגן, אויסגעווייקט, און אין אַ קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָר אין טישיוויצער רבס שלאַפֿראָק איר גלייכן געהאַט.

אויף דעם איז אָנגעקומען דער משׂכּיל.

— נאַטירלעך! האָט ער זיך צעלאַכט.

— ר' אליה — לאַכט ער — איר האָט אוודאי דאָס גרויסע געווינס אַ שעה פֿאַרן ציען פֿאַרקויפֿט.

— זע נאָר זיין לצנות, — מאַכט דער ר' אליה, גלייך ער געדענקט נישט די מעשׂה —

— אַזוי לאַנג קרענקט מיר נישט מיין קאָפּ — שווערט דער משׂכּיל, ווי לאַנג איך האָב שוין פֿאַרגעסן, אויב איך האָב אַמאָל געהערט די ליגן —

— ליגן? באַליידיקט זיך ר' אליה — גלאַט אַזוי, ליגן!? נאָך אייך נאָך איז עפּעס אַנדערש אויך ליגן!

איך מיש מיך אַריין און פֿרעג, וואָס די מעשׂה איז געווען.

— פֿון וואָרקער צדיק, זכרונו לברכה, האָט איר דאָך אוודאי גע־הערט? הייבט ר' אליה אָן.

— אוודאי!

Say this for our maskil, at least he has had a basic Jewish education. That is more than can be said for some maskilim in the wider world.

I return to my lodgings, accompanied by the beadle. My host the widower is still in mourning, so men assemble there for prayer twice a day to allow him to say the Kaddish. Between afternoon and evening prayers they talked politics. After evening prayer their talk descended to the Jews.

Most are terribly optimistic. First of all, the anti-Jewish measures in the offing aren't directed at *them*. Second, our enemies won't be able to outfox the foxy scions of our patriarch Jacob. Third, things change: as with the turning of a wheel, what is down will be up. Fourth, God will help. Fifth, the "Good Jews"—the prayer virtuosi, the wonder workers—will prevent it.

The same old song!

A man with small, darting eyes under a low forehead knows what needs to be done. "Believe me," he exclaims, "believe me, what's needed is unity among all Good Jews. The reason for our weekday penitential supplications is that the Temple has been destroyed and we are in exile, unredeemed, still waiting for the Messiah to come. If all Good Jews stood together and agreed to stop saying the penitential supplications, Messiah would *have* to come."

"The rebbe of Kozinitz, may his memory be for a blessing, stopped saying them," someone objects.[17]

"One swallow," retorts the first man, "doesn't make a summer. It would be especially useful if they imposed the prohibition on all of Jewry. There comes a time when you have to be resolute and fight back!"

"If they issued the prohibition," someone jokes, glancing at me, "the unbelievers would start praying just to say the supplications and make sure Messiah doesn't come."

"But what can you expect," someone else asks, "when the leading rebbes themselves are so disunited?"

Everyone groans.

I had no doubt that each of them was recalling the sufferings inflicted on him by the community's failure to stand together. The most convincing evidence that the dissension had caused Tishevitz grievous damage was that in all the discussion in the interval between afternoon and evening prayers, one question was not discussed: who was responsible for the hostility between the leading rebbes? People were afraid that even to ask the question would cause new dissension.

I suggested that poverty was mostly to blame. When people can't buy in order to sell, when they are unemployed and idle, they go looking for spiteful bickering to occupy themselves with. Contrast the big cities. Everyone is busy with his own affairs there, so calm prevails. I add: "If someone injected a couple of thousand rubles into Tishevitz, these things would be forgotten."

"Being rich isn't such a big deal," one of them calls out. "If I had only had a pinch of sense, I could have had all of Tishevitz in my pocket by now. It was touch and go, only my resolve wasn't firm enough."

"It's the truth, it's the truth!" they testified.

No doubt. As the maxim has it, what is known to all needs no proof.

The man who would have been rich if only he had had a pinch of sense or a somewhat firmer resolve was the very embodiment of poverty—skinny, sallow, hunched, mournful, and in a coat for which the only match was the rabbi's dressing gown.

In comes the maskil. Naturally, he laughs. "Reb Elye," he says, "you must have sold your winning ticket just before the draw."

"Look at him, the scoffer!" says Reb Elye. "As if he really didn't remember what happened!"

"I forgot long ago what you're talking about, and my head has been clear ever since," swears the maskil. "That is, assuming I ever heard your lies in the first place."

"Lies? Lies, is it?" Reb Elye has taken offense. "According to you, that isn't the only thing that's a lie."

I butt in to ask what he is referring to.

"You have surely heard of the holy Vorke rebbe, may his memory be for a blessing," Reb Elye begins.

"Surely."

— מן הסתם! פון אים האָט קינד און קייט געוווּסט! איך ווייס, אַז צו אים פֿלעגן פֿאָרן נישט נאָר חסידי־אומות העולם, נאָר אַפֿילו דײַטש־לענדער ייִדן, אַפֿילו ליטוואַקעס, די צלם־קעפּ, אויך! אַזוי גרויס גאָלד זאָל איך האָבן, ווי פֿיל ליטוואַקעס איך האָב דאָרטן געזען. עס איז אַפֿילו אַ מעשה געווען מיט אַ תּוספֿות. אַ ליטוואַק פֿון די אַקעגנס ווייזן זײַן חריפֿות, פֿרעגט ער ר אַ ר ט אַ תּוספֿות אין נדרים. דער רבי, זכרונו לברכה, האָט אים אָמישנע פֿאַרטײַטשט פֿאַרקערט. „פּ'טײַטש רבי, שפּרינגט דער ליטוואַק אַרויס, אַ תּוספֿות אין ראש־השנה פֿון דער אייגענער סוגיא זאָגט דאָך בפּירוש דעם היפּך פֿון אײַערע דבורים?" מילא, וואָס קלערט איר — עס איז געווען אַ נס מן השמים, אַז אנשי שלומינו האָבן אים נישט נעד־ממיתט אויפֿן אָרט. נאָר נישט אין דעם בין איך אויסן. געהאַנדלט האָט דער וואָרקער מיטן רבונו של עולם, כביכול, ווי מיט אַ גוטן ברודער:

— רבונו של עולם, — גיט ער זיך אַ שטעל אַנידער אין מיטן שטוב, — עס וואָלט שוין אפֿשר נענוג געווען צו מוטשען דײַנע ייִדעלעך מיט היצן! זיי קאָנען נישט זיצן און לערנען!

מען האָט, אפּנים, עפּעס געענטפֿערט פֿון דאָרט.

— אַזוי! מאַכט ער, איז עפּעס אַנדערש! איך גיב דיר נאָך! בײַ גוט באַצאָלן איז אַלץ רעכט. נאָר רבונו של עולם! מאָטער אַביסל אויף דער וועלט!...

מען האָט ווײַטער אָנגעזען בחוש אין זײַן פּנים, אַז ער הערט אַ תשובה און ענטפֿערט:

— מילא, נישט איז — נישט! דו ביסט קוראַנט, וועל'מיר וואַרטן!

נאָר אין דעם בין איך אויך נישט אויסן. דער עיקר איז געווען פֿאַר סנדקאָות. פֿאַר אַ סנדקאָות איז ער שוין געווען שטאָל און אײַזן; עס האָט נישט געהאָלפֿן קיין תּירוץ. מען האָט שוין געוואַרט דאָרטן, און קוים האָט ער געגעבן אַ ווונק, איז באַלד מקוים געוואָרן. ער האָט געזאָגט, אַז איידער ער גייט צו סנדקאָות, אַז ער דערמאָנט זיך נאָר אינעם מוהל־מעסער, איז ער שוין בבחינת פּחד, און דעריבער — „רצון יראיו יעשה"!

ער האָט זיך שטאַרק מצער געווען, וואָס מען איז דערפֿון געוווּיר נעוואָרן. ער האָט געוווּסט, אַז ער וועט דעריבער שוין נישט לאַנג דאָ פּירן, אַז ער וועט נתבקש ווערן בישיבה של מעלה. אַנישט וואָלט דאָך די וועלט קיין קיום נישט געהאַט. עס האָט געדאַרפֿט צו זײַן בסוד!

נאָר מען איז דערפֿון געוווּיר געוואָרן. איך אויך! איך אַפֿילו פֿריער ווי אַנדערע, ווײַל דער גבאי משה איז מײַן ערשט ווײַבס אַ לײַבלעכער שוואָגער געווען... און מאַקע דער משה, וואָס האָט אויסגעפּלאַפּלט דעם סוד. דערפֿאַר האָט מען אים אַפֿילו מעביר געווען אויף אַ האַלב יאָר; נאָר דער צער פֿון דעם ייִד איז אַזוי גרויס געווען, אַז דער רבי האָט רחמנות געקריגן, און באַלד צוריקגעשטעלט על כנו, נאָר דאָס געהער אויך נישט צו דער זאַך.

נענוג איך בין געוווּיר געוואָרן.

מילא — „וישמור הדבר בלבו"; איך האָב געוואַרט; איך וועל דאָך נישט גיין איבער אַ נאַרישקייט דולן דעם רבין דעם קאָפּ; איך וואַרט. דע־מאָלט האָב איך געוווינט אײַנגאַנצן אַ מײַל הינטער וואָרקע. מײַן ערשט ווײַב האָט געלעבט, און עס איז אַ י ר נישט שלעכט געגאַנגען: שווער אויסצוקומען איז אַפֿילו געווען... נאָר — איך האָב פֿאַרדינט פֿון מײַן שדכנות וואָס עס איז, און זי האָט אונדז מפרנס געווען פֿון דער שטעל אַ חוצן „דרויב", האָט זי נאָך קעסט געגעבן אַ פּאָר פּאָלס, — מײַן עלטערער טאָכטער. דער איידעם — אַ למדן מופלג! וואָס האָט מיר געפֿעלט?

ויהי היום, דער איידעם איז אין גער, אין שטעטל איז יריד, און די טאָכטער גייט צו קינד. שווער — און ערשטלינג... ביילע־באַשע, אונדזער באָבע, קאָן זיך קיין עצה נישט געבן, און זי האָט שוין ווייען דעם דריטן טאָג. עס העלפֿן נישט קיין טרוקענע, נישט קיין געהאַקטע באַנקעס, קיין אָדער־לאָזן, עס איז ביטער! און דאָ קריג איך אַ ידיעה, אַז דער רבי קומט אויף סנדקאָות! וואָס קלערט איר? „ליהודים היתה אורה!" — מיר זענען אַלע דערפֿרייט געוואָרן! עס איז אין אונדז אַרײַן אַ נײַע נשמה! מיר בעטן נאָר, גאָט זאָל זי דערהאַלטן נאָך אָנדערטהאַלבן טעג! וואָרום אַרײַנגע־לאָזט האָט מען ערשט פּונקט אַ שעה פֿאַרן סנדקאָות! דאָ ווערט אָבער דערווײַל ערגער און ערגער; עס ווערט סכנות־נפֿשות!

אַ פּאָר שעה פֿאַרן סנדקאָות איז איר דאָך בעסער געוואָרן, אַזוי האָט זיך מיר געדאַכט. זי איז צו זיך געקומען, געעפֿנט די אויגן, געטריבן די מוטער אויפֿן יריד, און מיך צונערופֿן צום בעט!... אַ נאַרישע ייִדענע... אַ ל ע זענען אַזוי, פֿאַרן ה אָ ב ן זענען זיי בייז אויף אונדז... שמואליק — זאָגט זי — געפֿעלט איר נישט; ער איז איר קיינמאָל נישט געפֿעלן, זי האָט אים פֿון דער ערשטער שעה נישט געוואָלט! זי קאָן אים נאָרנישט לײַדן, זי וויל בעסער שטאַרבן! זי האָט אָמישנע אַרויסגעשיקט די מוטער, ווײַל פֿאַר איר האָט זי מורא געהאַט! זי, עליה השלום, איז טאַקע אַ פֿײַער געווען צו קינדער. בײַם באַדעקנס, האָט זי זי געוואָלט פּאַטשן!

איך, פֿאַרשטייט זיך, גיב איר צו פֿאַרשטיין, אַז אַלע ווײַבער זענען אַזוי; אַז מ'זאָל טאָן אַפֿילו נדרים, מיט די מאַנען נישט מער צו ווינען; אַז

"Of course! Everybody and his cousin knew about him. Then you know that not only God-fearing Gentiles used to flock to him, but even Germanized Jews—and even Lithuanian Jews, unbelievers that they are! May I have a piece of gold for every Lithuanian I saw there! There's a story I could tell you about the Tosaphot explication of the Talmud. Lithuanians have to show everybody how smart they are, so this one raised a question about the Tosaphot on a passage in the tractate *Nedarim*.[18] The rebbe, of blessed memory, gave him a wrong answer—on purpose, of course. The Lithuanian couldn't contain himself. 'How can you say that, rebbe,' he came back, 'when the Tosaphot dealing with the same subject matter in the tractate *Rosh Hashana* explicitly says the opposite of what you have just said?' Well, it was only a heaven-sent miracle that kept our fellow Hasidim from putting an end to him then and there. But that's by the way.

"The point I want to make is that the Vorke rebbe dealt with the Sovereign of the Universe—if it were permissible to say such a thing—as if he were dealing with a brother and friend. For instance:

"Once, after pacing around in his room, he stood still and said: 'Sovereign of the Universe, wouldn't You say that Your Jews have suffered long enough from this heat? How can they sit and study Torah?'

"He must have heard an answer from above, because then he said: 'All right, that's different. I'll go along with future payment for present hardship. But Sovereign of the Universe, how about a little payment in *this* life?'

"Again you could sense from his appearance that he had heard a response, because he answered: 'All right, if You say no it will have to be no. Your credit is good. We can wait.'

"But that too is by the way. The heart of the matter was his presiding over rites of circumcision, the entering into the covenant of our father Abraham. As to that, he was made of steel and would not bend. His signal awaited Above, and all he had to do was give a nod for the thing to be accomplished from Above. He said that when going to preside over a circumcision, when merely bethinking himself of the circumcisor's knife, he was transported to a state of awe. The result was, as the psalm puts it, that 'He fulfills the desire of them that fear Him.'[19]

"Grieving that people had become aware of these powers, he knew that he was not long for this life. Unless he was soon called to the Academy on High, the world could not be sustained. That mystery was not meant to be revealed!

"But people did find out about it. So did I. As a matter of fact, I found out earlier than most. My first wife's brother-in-law Moses was a kind of secretary-cum-bodyguard of the rebbe's, and he blabbed the secret. When he was punished by being removed from his position for half a year, it hurt him so much that the rebbe had pity and reinstated him. But that too is by the way. Suffice it that I knew.

"Our father Jacob 'kept the matter in mind,' and so did I.[20] I wasn't going to bother the rebbe about trifles, so I waited. At the time I didn't live more than a mile from Vorke. My first wife was still alive and things weren't going too badly for her. Though it was hard to make a living, I earned a bit as a marriage broker, and she helped to support us with her stall in the marketplace. She was even able to lodge and feed my elder daughter and her husband, a first-rate scholar. What more did I need?

" 'And it came to pass upon a day' that my son-in-law is in Ger with his rebbe, the fair is in town, and my daughter is giving birth for the first time. Things are grim. Three days go by, she's in great pain, and Beyle-Bashe the Midwife doesn't know what more to do than she has already done. Cupping, bleeding—nothing helps. It is definitely not good.

"Now I get word that the rebbe is coming for a circumcision! Do I need to tell you that 'the Jews had light and gladness'?[21] We couldn't have been happier, our spirits revived in us. Our only prayer was for God to keep her alive another day and a half, because people weren't admitted to the circumcision until an hour before the ceremony. In the meantime, my daughter's condition was growing even worse. Her life was in danger.

"A couple of hours before the ceremony was to begin, her condition improved, or so it seemed to me. She came to, opened her eyes, insisted that her mother go to the fair, and called me to her bedside.

"Silly woman!—but then, every woman has it in for her husband when she's giving birth. She tells me that she dislikes her husband Shmulik, never did like him, didn't want him from the moment she first saw him, can't stand him, doesn't want anything more to do with him, would rather die. The reason why she sent her mother out is that she's afraid of her. And it's true that my wife, may she rest in peace, was harsh with our children. She was actually going to slap my daughter as the bridal veil was being put on her!

"Naturally, I give my daughter to understand that all women are

דערנאָכער איז מאַקע דער קרבן חטאת... מייל שווערן אפילו... כאָטש — „אין אדם נתפס על צערו". און זי האלט זיך אירס, זי געזעגנט זיך מיט מיר... זי דאַרף נישט, נישט קיין נדרים, נישט קיין שבועות, — שמייכלט זי, — „איך גיי — זאָגט זי — אוים ווי א ליכט!

מילא, טער איך זי עפעס, אז איך זע בחוש, אז עס איז איר בעסער; זי איז צוריק ביים גאנצן שכל. און עס איז נאָך איבערגעבליבן א האלבע שעה צו סנדקאות! זי איז גאָר, אויף נאמנות, שיין־חנווידיש געוואָרן!

איך זיץ ביים בעט, רעד מיט איר... די באָבע אפילו איז אוועקגע־גאנגען; זי איז געגאנגען קויפן א וויגל אויפן יריד, איך קוק אויפן זייגער, עס איז שוין צייט צו גיין, איך קוק אויף איר, — כאחד האדם! געזונט! דאָך גלוסט זיך מיר נישט פון איר אוועקצוגיין, זי איינע אליין צו לאָזן. און איינע אליין, כמעט אין דער גאנצער שטאָט.

ביי אונדז — פאַרשטייט איר — איז יריד איין מאָל אין יאָר און שטיים דריי טעג, און פון דעם האָט מען א גאנץ יאָר פרנסה. איר קאָנט פאַרשטיין, אז אפילו ביים רבין איז אויך קיינער נישט געווען; אלע אויפן יריד.

נו, וואַרט איך אביסל.

אין א האלבע שעה ארום איז אָבער ראַפּטום ערגער געוואָרן. זי כאַפּט מיך אָן ביי דער האַנט, פאַלט אַרונטער אויפן קישן, מאַכט העוויות, שלעכט!

זי חויבט אָן פייפן... איך שריי, עס ענטפערט קיינער! פון מאַרק קומט אַריין א גול, א גערויש פון טויזנטער מענטשן, נאָר מיך הערט נישט קיינער... צווישן אלפים מענטשן מיט פויערן, — ווי אין א מדבר! איך וויל אויסרייסן די האַנט... גיין עמעצן רופן, זי האַלט אָבער זי שטאַרק...

עס דויערט איין מינוט, צוויי, עס איז שוין באַלד שפּעט, דאָ איז ביטער — רייס איך פאַרט אויס די האַנט און לויף גלייך אַהין! — דער ברית איז געווען אין צווייטן עק שטאָט — איך פלי איבער וועגן, איבער קופּעס סחורות, איך פלי און פלי... עס דויערט מיר אַלץ צו לאַנג. געווען איז תמוז, און מיך האָט לויפנדיק געוואָרפן די קעלט... אָט, אָט, דערזע איך שוין צמחס הויז, וווּ עס איז דער ברית... „לב אדם יודע מרת נפשו" — דאָס האַרץ קלאַפּט אין מיר ווי ביי'ן א גזלן: איך פ י ל , אז דאַרט איז יציאת נשמה. אָט, האָב איך שוין דאָס ערשטע פענצטער! איך וויל אויף דער טיר נישט וואַרטן, איך וועל אויסהאַקן די שויבן און אַריין. איך לויף גלייך צום פענצטער, איך זע, דער רבי איז טאַקע אין שטוב, ער גייט אַרום אויף און אָפּ, איך וועל אַריין ווי א גזלן! איך נעם צונויף די לעצטע כוחות... אין די אויערן קלינגט מיר: „טאַטעשי! טאַטעשי!"... איך שפּרינג —

דעם דערציילער האָט אָטעם פאַרפעלט. ער רוט זיך אָפּ, לאָזט אַראָפּ די אויגן, אין וועלכע עס האָבן זיך דיקע טרערן געוויזן, און ענדיקט שטי־לערהייט מיט א צעבראָכן קול —

—עס איז אָבער נישט באַשערט געווען! — פאַרן פענצטער איז גע־ווען א בערגל מיסט מיט שטיינער — איך בין געפאַלן, און שיר־נישט האַלדז און לייב צעבראָכן... איך האָב נאָך עד היום א צייכן אויפן שטערן... אז מען האָט מיך אַריינגעבראַכט צום רבין, האָט ער שוין אוועקגעמאַכט מיט דער האַנט...

אז איך בין אַהיימגעקומען (ווי אַזוי, ווייס איך נישט,) איז זי שוין געלעגן אויף דער ערד... אָדער זי איז אַראָפּגעפאַלן ביים גוססן, אָדער איך האָב זי אַראָפּגעשלעפּט ביים אַרויסרייסן די האַנט...

דער עולם איז שטיל געוואָרן, עס האָט אונדז געדריקט א שטיין אויפן האַרץ, איין משכיל איז באַלד צו זיך געקומען —

— נו, — מאַכט ער — „ברוך דיין אמת!", וווּ איז דאָס עשירות!

דער דערציילער האָט זיך אויסגעווישט מיטן אַרבל די אויגן, א טרויעריקן שמייכל געגעבן און ווייטער פאַרציילט —

— יאָ... איך האָב אייך נאָר געוואָלט ווייזן, וואָס מען מיינט: נישט באַשערט. דערווייל האָט זיך געמאַכט צרות איבער צרות... מיין ווייב איז נפטר געוואָרן... די שטעל איז געגאַנגען לאיבוד... ביי א מאַנספּאַרשוין... איך בלייב מיטן דרויב אָן א שטיקל ברויט... האָב איך חתונה געהאַט... איך האָב אַמישנע גענומען אַן עלטערע יידענע! וואָרום, באמת, געמיינט האָב איך — א יידענע צו דער שטעל! איך האָב אָבער געהאַט א „מקח טעות", וואָס א יאָר — א בן! דערווייל זענען אונדזערע ירידים אָפּגעפאַלן, און א גאַנץ יאָר איז די שטעל ווערט א „שישקע פולווער"... האָב איך מיך מיישב געווען: אָן עס זאָל עס האָבן! איך וועל אוועקלייגן דאָס שדכנות, ווערן אַן עושר, און זיצן און לערנען! אַ ווי אַזוי ווערט מען אַן עושר? איך שרייב צו מיין געוועזענעם ווייבס שוואָגער, צום גבאי, אז, למען־השם, ער זאָל מיר מודיע זיין, ווען עס וועט זיך מאַכן א סנדקאות.

עס איז נישט אוועק א חודש, קריג איך א שליח מיוחד, און לויף קיין וואָרקע. איך שטעל מיך אין ערגעץ נישט אָפּ, לויף גלייך צום רבין.

— און — א גרעסערער באַרג מיסט? לאַכט דער משכיל. דער דער־ציילער שיסט אין זיין זייט א בליק ווי א שפּיז.

— דער וואָרקער צדיק, זי"ע, — זאָגט ער — האָט געהאַלטן פון טהרות, זיין גאַנצע עבודה איז געווען ט ה ר ו ת .

that way, that some women even vow not to live with their husbands anymore, that to dissolve such vows the Sin Offering was brought when the Temple stood, and that the Talmud's principle is still valid: 'People are not held accountable for what they say in their pain.'[22]

"She is unaffected by what I have told her. She needs neither vows nor oaths, she says, because she is going. She tells me good-bye: 'I'm fading like a candle.'

"To tell the truth, I don't take her very seriously. I can sense that she's improving. She has recovered her wits, and there's only half an hour to go before the circumcision. She's even looking quite attractive.

"So I sit at her bedside and talk with her. The midwife has left to buy a cradle at the fair. I look at the clock, and it's time to go. I look at her and she seems fine, healthy. Still, I don't want her to be alone, practically the only one in town without company.

"In our town," he explained, "the fair was held once a year for three days, and those three days had to provide everyone's livelihood for the entire year. Even at the rebbe's nobody was home. They were all at the fair.

"So I wait a little.

"Half an hour later things suddenly get worse. She grips my hand, falls back on the pillow, gestures, begins to wheeze. It isn't good.

"I cry out, but there is no answer from even one of the thousands of people and peasants whose din I can hear in the marketplace. They don't hear me, you could think it's a wilderness. I want to leave and call somebody. I try to remove my hands from hers. She won't let go.

"A minute passes, two minutes. I'm going to be late. Bad as her condition is, I tear my hand away and run to the other side of town, to Tsemakh's house. The circumcision is to take place there.

"Over carts and over piles of merchandise I fly and fly. It's taking too long. Though it's summer and I'm running, I shiver with cold.

"Tsemakh's house is coming into view. As the Talmud says, 'A man's heart knows his own dire need'—my heart is pounding within me as if I were a bandit: at home a soul is departing.[23]

"I reach the first window of the house. I don't want to wait till I get to the door, I'll break through the panes. I look and the rebbe is there, pacing about. I'm going to go in like a robber. It's as if I can hear my daughter's voice calling, 'Papa, Papa!' I summon my last reserve of strength, and I leap."

He had difficulty breathing, so he rested for a moment. With the tears thick in his eyes he resumed, his voice low and broken.

"But it wasn't meant to be. In front of the window was a pile of manure mixed with stones, so I fell and almost broke my neck. I still bear the scar on my forehead. When I was allowed to see the rebbe, he made light of the matter.

"I returned home—and how I managed to do that, I'll never know—and found her lying on the ground. Either she had fallen as she died or I had pulled her off the bed when I tore my hand away."

We were all silent, each of us with a stone weighing on his heart. The maskil recovered soonest.

"Well," says he, "I can only say, 'Blessed be the True Judge.' But you still haven't told us how you almost became rich."

Reb Elye wiped his eyes with his sleeve, smiled a sad little smile, and went on with his story.

"I only wanted to show you what 'not meant to be' means," he said.

"Afterward my troubles heaped up. My wife passed away. I couldn't make a go of her little business—what does a man know about market stalls? I was left with the children to feed, and didn't have a crust. When I remarried, I purposely chose a woman who wasn't young. What I wanted was a woman who could make some money from the stall. What I got was what the Talmud might call deceptive marriage, because she gave birth year after year. The business done in our fairs fell off steadily, and the stall wasn't worth a whistle.

"Then I said to myself, 'This can't go on! I'll give up my marriage-brokering, get rich, and sit and study.' Only, how do you get rich?

"So I write to my first wife's brother-in-law, the rebbe's man, and beg him by all that's holy to let me know the next time the rebbe attends a circumcision. Before the month is up I get the word. I rush to Vorke—right to the rebbe's, no detours."

"Into a bigger pile of manure?" cracks the maskil.

Reb Elye looks daggers at him and says: "The rebbe of the Vorke Hasidim, may his merit shield us, was entirely dedicated to ritual purity. Of all the ways of serving God, devotion to ritual purity was the rebbe's special way. . . ."

— זע נאָר, — מאַכט דער משכיל, — ווי ער קוקט אויף מיר! שיינער אינגרער! אז דו ביסט געקומען אהער, ווער האָט דיר געהאָלפן? א וואָרקער חסיד? אפשר דיין אייגענער פעטער, דער רבי? אָדער איך? האָ? דו וואָלסט שוין לאַנג געפגרט פאַר הונגער, און נישט איך!

און צו מיר זיך ווענדנדיק:

— און היינט מיינט איר, וואָס איז ער? מ ל מ ד ב יי מ יי נ ע קינדער, זאָל איך זיי אים היינט אוועקנעמען, בלייבט ער שטיין אָן פרנסה • — אָן א שטיקל ברויט אין פיסק...

דער ייד שווייגט מיט אראָפּגעלאָזטע אויגן.

דער משכיל ווערט מיר אַלע רגע עקעלער, כאָטש ער האָט מיר נאָך פריער מיט די אויגן א צייכן געגעבן, אז ער האָט געפועלט, און מיט די הענט געוויזן, אז מאָרגן וועט מען שרייבן. איך דריי מיך איבער צום ייד:

— נו, נו, דערציילט ווייטער, ר' קרוב.

— זעט אַליין, — מאַכט ער צום משכיל, — אונדזער „פאַרשרייבער", אויפן פנים קוקנדיק, איז מער משכיל פון אייך, און חוזק מאַכט ער נישט... מען מעג זאָגן אנדערש... דער רמב"ם, זי"ע, האָט אפילו אין כישוף, להבדיל, נישט געגלויבט... נאָר, ווי עס איז, ענטפערט מען ערנסט... א ייד דאַרף האָבן א ד ר ך . . . נאָר חוזק איז נישט מעשה... מעשה... ייד, עס כאַפּט אָן ביי דער לעבער!

— נו, נו! — מאַכט דער משכיל ווייכער, — שיט שוין אויס די רעשט.

— איך וועל שוין מקצר זיין — הויבט אָן דער אָרעמער ייד — איך קום אריין אָן א קוויטל, בעל־פה... אפילו אָן א פדיון... דעמאָלט ג יי ט נישט קיין פדיון... פאַר סנדקאות איז ער בבחינת „לא יועל כל כופר", אזוי כלפי מעלה, ווי כלפי מטה... נאָר דאָס פנים איז געווען שרעקלעך! הענט און פיס האָבן אונטער מיר געציטערט! איך שטיי און עפן נישט דאָס מויל. ער, זכותו יגן עלינו, מאַכט גרויסע שפּרייז אויף און אָב.

ראַפּטום דערזעט ער מיך, און גיט א געשריי, טאַקע ממש ווי א לייב.

— וואָס ווילסטו?

איך האָב מיך נאָך מער דערשראָקן און — קוים געענטפערט:

— עשירות!... •

דער רבי האָט, אפנים, נישט גוט דערהערט.

— עשירות? פרעגט ער, און דאָס קול איז געווען ווי פון א דונער.

— כאָטש... פרנסה! ענטפער איך נאָך שטילער.

— וואָס, פרנסה? שרייט ער ווייטער —

— כאָטש פאַר הונגער נישט שטאַרבן!

דער רבי לויפט אויף און אָפּ, און שטעלט זיך ראַפּטום אָפּ און פרעגט:

—וואָס נאָך?

איך האָב געמיינט — איך שטאַרב! ראַכט זיך מיר, (ווייס איך, מיר ראַכט זיך אזוי), אז נישט איך, נאָר עמעצ אנדערש האָט מיר איבערגע־דרייט די צונג! און זי האָט געענטפערט:

— יוסף זאָל זיין א למדן...

און שוין! — איך בין קוים לעבעדיק ארויס, און ער, זי"ע, איז די אנדערע וואָך ניפטר געוואָרן...

נו? האָט עפעס א סך געפעלט צו עשירות? א האָר! איך בין מיר אַליין שולדיק! ווען איך שפּאַר מיך איין, האַלט מיך איינס — מילא!

— איז כאָטש — פרעג איך — אייער יוסף א למדן מופלג?

— ער וואָלט אוודאי געווען, — ענטפערט ער מיט א צעבראָכן לשון, — נאָר ער וויל נישט... אויף דעם איז שוין קיין רבי נישט פאַראַן... ער ו וי ל נישט לערנען... טו עפּעס!

— וואָס טויג מיר דאָרטן — פאַלט דער משכיל אריין אין די רייד — דער „היוצא לנו מדברנו" איז: אז מען דאַרף נישט האָבן קיין מיסט אונטער די פענצטער; אז מען פועלט נישט אָן א פּידיון, און דער עיקר — אז מען דאַרף פאַר קיין רבין נישט מורא האָבן!

אין איין רגע איז דער בלאַס־געלער ייד פלאַמענדיק געוואָרן, די אויגן האָבן זיך אים אונטערגעצונדן, די געשטאַלט האָט זיך אויסגעצויגן, און די שטוב האָט א הילך געטון פון צוויי פעטש, וואָס דער משכיל האָט געווּרינן.

. . . .

איך האָב מודה, אז זיין ערשטע בקשה וועט אויך נישט דערפילט ווערן: ער וועט נאָך שטאַרבן פאַר הונגער.

———

"Just look how he's looking at me!" cries the maskil. "You ingrate! When you came to town, who was it that helped you? A fellow Vorke Hasid? Or maybe your own uncle, the rebbe? Or was it me? Well? If it hadn't been for me, you would have starved to death long ago!"

Then, turning to me: "And what do you think he does now? He's *my* children's teacher. If I were to fire him, good-bye livelihood! Good-bye his last crust of bread!"

The Jew in question looks down and says nothing.

The maskil was growing more repugnant to me by the minute, though earlier he had winked and then gestured to signal that thanks to his efforts I would be able to get back to work the following day.

I address the hapless Jew: "Go on, and tell us more."

"Just take a look," says he to the maskil, "take this recorder, here. Anybody can tell from his appearance that he's more of a maskil than you are, but *he* doesn't poke fun. It's possible to disagree without being disagreeable. We don't think the less of Maimonides, may his merit shield us, for disbelieving in witchcraft.[24] A Jew should . . . It isn't right. . . . Making fun of people doesn't prove anything, it just stabs you in the guts."

"All right," the maskil says, less harshly. "Spill the rest of it."

"I'll make it short," the pauper begins. "I come in to where the rebbe is. I haven't written out a request to show him, I'm unprepared, I don't even have the honorarium—not that that was the occasion for an honorarium. When it comes to presiding over a circumcision, it is as the Psalm teaches: there can be no question of a ransom, whether offered to God above or to man here below.[25]

"The rebbe's countenance is so terrifying that my hands and feet tremble. I stand mute while he, may his merit shield us, paces back and forth with giant strides. Suddenly, he notices me and lets out a roar like a lion's: 'What do you want?'

"I become even more frightened. I force out an answer: 'I want to be rich.'

"The rebbe seems to have trouble believing his ears. He thunders: 'You want to be rich?'

"I answer, and my voice is lower than ever: 'Anyway, to make a living.'

"He shouts again: 'What do you mean, 'make a living'?'

" 'At least not to starve to death.'

"He keeps pacing about. Then he stops and asks: 'And what else?'

"I thought I would die! It's as if somebody else—and that's how it still seems to me—took possession of my tongue to speak for me. I hear myself say: 'That my son Joseph should be a scholar.'

"And that was it. I barely escaped alive from the encounter and he, may his merit shield us, passed away the week after. So I didn't get rich, but I missed by no more than a hairbreadth. And it was strictly my fault that I missed. If I had only been more resolute and stuck it out . . ."

"Aside from that," I ask, "is your Joseph a distinguished scholar?"

"I'm sure he could have been," came the stammering answer. "But the desire is lacking and against that no rebbe can prevail. My son simply refuses to study, and nothing anybody can do will help."

Here the maskil breaks in: "Don't make things so complicated. Your story has a simple moral: first, nobody should pile manure under a window; second, take a rebbe's honorarium with you if you're going to ask him for anything; and above all, don't let any rebbe scare you!"

Instantly, Reb Elye's sallow face crimsoned, his eyes burnt, his form straightened, and the room echoed to the pair of slaps delivered to the maskil.

I fear that neither will Reb Elye's second request be granted, and that he will yet starve to death.

א יינגעלע?

דעם נאסטהייזערס שיין חנעוודיק יינגעלע מיט די מיאוסע תנועהלעך, מיט די לעקעלעך פול מיט פעדערן, קען מיר אויסן קאָפּ נישט ארויס. אָדער ער שטייט מיר פאר די אויגן מיט א סציפּיאָרעס אין האנט און וויינט, און וויל דעם צווייטן; אָדער איך הער אים ביי מנחה־מעריב זאָגן אזוי קינדיש־וויינענדיק־ערנסט דעם קדיש, אז עס כאַפּט מיך אָן ביים הארץ.

ווען דער חסיד האָט דעם משכיל געפּאטשט, איז דאָס קינד אזוי בלאס און גרין געוואָרן פאר שרעק, אז איך האָב אים אָנגענומען ביי דער האנט און ארויסגעפירט פון שטוב.

— קום אביסל שפּאצירן!

— שפּאצירן? שטאמלט ער.

דאָס בלאסע פּנים רויטלט זיך.

— דו שפּאצירסט קיינמאָל נישט?

— היינט נישט. אז די מאמע, עליה השלום, האָט געלעבט, פלעגט זי מיך מיטנעמען שבת ויום־טוב שפּאצירן... דער טאטע — איר צו לענגערע יאָר — הייסט בעסער אריינקוקן אין א ספר.

דאָס איז שוין געווען אין לאנגן איינפאָר־הויז; פון דער ווייטנס שיימערט א רויטער „מגן־דוד" פון א לאמטער ארויס. איך האָב זיין פּנים נישט געזען, נאָר זיין דאר הענטל האָט אין מיינער געציטערט.

מיר זענען ארויס אין גאס אריין.

דער הימל הענגט איבער טישעוויץ ווי א טונקל בלויער מונדיר מיט מאט־זילבערנע קנעפּ. מיין מיט־שפּאצירער האָט עס אוודאי אויסגעזען ווי א פּרוכת מיט זילבערנע פליטערלעך באַניים. אים חלומט זיך אפשר אזא בלוי־זיידן תפילין־בייטעלע מיט פליטערלעך; אין א יאָר פינף־זעקס וועט ער אפשר קריגן אזא מתנה פון דער כלה.

ביינאכט זעט דאָס שטעטל גאָר אנדערש אויס. די קרום־און לאָמגעבויגענע הייזלעך פארשווינדן אין דער „פּאָעטישער שטילער שויס פון דער נאכט"; און די פענצטער און שויבן־טירן ווען אויס ווי גרויסע פייערדיקע, פּורפּור־שטראַלנדיקע אויגן...

אויף די קיימען שטייען שוין אוודאי טעפּ מיט זידנדיקע וואסער צו קארטאָפל אָדער „קליסקעלעך מיט בעבערלעך". לויט סטאטיסטיק פאלט אין טישעוויץ דורכשניטלעך 37 און א האלבער רובל אויף א קאָפּ א יאָר, לערך 10 קאָפּיקעס א טאָג. באַרעכנט: מלמד־געלט, צווייערליי געפעס, שבתים און ימים־טובים, א קרענק און א גוטן ייד — א חוץ בייזאכן... וועט איר פארשטיין, אז א יאיכל טרעפט זיך ביים קוימען זעלטן, אז די קליסקעלעך ווערן געמאכט פון רעציען־מעל אָן אן איי, און ווער ווייסט, אויב די קארטאָפל ווערן געשמאַלצן.

דאָך שטייען מאנכע הייזלעך שטאָק בלינד. דאָרט גייט א שטיקל טרוקן ברויט, מיט אָדער אָן א הערינג. און אפשר — קריאת־שמע אָן וויעטשערע... אין איינעם פון די חייזלעך מוז שטיין די אלמנה, וואָס דאַרף אזוי ווייניק, און קלאַפּן זיך אין דארן הארץ־ברעטל אריין ביי דער לאנגער ווידוי... אפשר מעסט זי זיך אָן אירע תכריכים... דערמאָנט זיך אין אמאָליקן, מיט א גאָלדענעם פּאס באַזוימטן חופּה־קלייד, און פון די אלטע אויגן קאַפּעט אראָפּ א טרער, און זי שמייכלט דערביי אריין אין דער פינצטערער נאכט: וואָס דאַרף א יידענע?

מיין יתום האָט עפּעס אנדערש אין זין.

אונטערטאנצנדיק אויף א פיסל, רייסט ער ארויף דאָס קעפּל צו דער לבנה, וואָס שווימט נאַריש־אריסטאָקראַטיש פון איין דרילע ארויס אין דער צווייטער אריין.

ער זיפצט. צי האָט ער געזען א שטערן פאלן? — ניין:

— אוי — זאָגט ער — וואָלט איך געוואָלט, משיח זאָל קומען!

— וואָס איז?

— איך וויל, די לבנה זאָל שוין גרעסער ווערן! עס איז אויף איר אזא רחמנות! זי האָט טאקע געזינדיקט, אָבער אזוי לאנג צו ליידן... עס גייט שוין דער אלף הששי...

איינגאנצן צוויי בקשות: פון טאטן! אויף דער ע ר ד — נאָך א סציפּיאָרעס, און פון פאָטער אין ה י מ ל — די לבנה זאָל גרעסער ווערן!

עס כאַפּט מיך אָן א ווילדער חשק אים צו זאָגן: לאָז געמאך! דיין היגער טאטע וועט באלד חתונה האָבן, דו וועסט באלד א שטיפמאמע קריגן, א שטיפקינד ווערן, און וועסט וויינען א שטיקל ברויט! זיי מוחל דעם סציפּיאָרעס, פארגעס אויך די לבנה...

איך האָב מיך קוים איינגעהאלטן.

מיר זענען ארויס פון טישעוויץ, דער פרילינג־אָטעם בלאָזט אויף אונדז פון גרינעם פעלד. ער שלעפּט מיך צו צו א בוים. מיר זעצן זיך.

דאָ — פאלט מיר איין — האָט ער געמוזט זיצן מיט זיין מוטער. זי האָט אים געמוזט ווייזן, וואָס עס וואקסט אויף די שמאָלע פּאסן פון די מיעשטשאנסקע פעלדער; ער דערקענט ווייץ: קאָרן, קארטאָפל.

— און דאָ וואקסן דערנער! צי קיינער עסט קיין דערנער נישט?

— אייזלען, זאָגט מען, עסן דערנער!

פארוואָס — פרעגט ער — האָט גאָט באַשאפן, יעדע בריאה זאָל עסן עפּעס אנדערש?!

— ער ווייסט נישט, אז ווען אלע זאָלן גלייך עסן, וואָלטן אלע גלייך געווען.

A LITTLE BOY?

I can't stop thinking about the innkeeper's sweet-faced little boy, the one with the unpleasing mannerisms and the curls full of feathers. In my mind's eye I see him holding a scallion and weeping for an extra one, or I remember him at the afternoon and evening prayers saying the Kaddish in childish tones so tearful and so earnest as to pierce my heart.

The frightening drama of the Hasid slapping the maskil had turned the boy's ruddy face greenish-gray. I took him by the hand and led him out. "Let's go for a walk," I said.

"A walk?" he stammered, as his color returned.

"Don't you ever go for a walk?"

"Not anymore. May she rest in peace, when Mother was alive she used to take me for a walk on Sabbaths and holy days; but may he live long, Father says I can spend the time better by looking into a sacred book."

Now we were in a long entryway that was dimly lit by the reflection, suggesting a Star of David, from a distant lantern. I couldn't see the child's face, but his thin little hand was quivering in mine. We went out into the street.

The sky hung over Tishevitz like a dark blue uniform with dull silver buttons. To my companion it must have seemed a silver-spangled curtain before the ark in a synagogue. Maybe he was dreaming of a comparable blue silk, spangled bag for his future phylacteries. In five or six years this child might be receiving one as a present from his bride.

At night the shtetl looks altogether different. The humpbacked, lurching hovels vanish into "the poetic, still bosom of the night," while the windows and shutters look like wide, fiery, purple-streaming eyes.

On the stoves potatoes or else dumplings and beans should already be cooking in their pots of boiling water. The statistical data show the average per capita income in Tishevitz to be thirty-seven and a half rubles a year, or about ten kopecks a day. You can do the arithmetic: tuition fees; two sets of kitchenware and tableware, one for milk and one for meat; Sabbaths and holy days; illness; something for those who pray efficaciously for you—add it all up and you will understand why the stoves are so seldom used for preparing a fine meal, why the dumplings are made without a single egg, and why the potatoes may be served dry.

And those are not the worst houses. Others are completely blind, indeed eyeless. Here the diet consists of a crust of stale bread, with or without a scrap of herring. It may even be that the tenants must say the bedtime prayer without having had any supper at all. In one such house, doubtless, lives the old widow whose needs are so few, tapping at her heart with scrawny hand as she recites the Long Confession. Maybe she is measuring her shroud again, or maybe she recalls the wedding dress she wore so long ago, with its borders of gold thread. Maybe her ancient eyes let fall a tear or two, and maybe she smiles in the darkness of the night: what does an old Jewish woman need?

Those are not my little orphan boy's thoughts. Hopping about, he lifts his face to a moon floating with lordly insouciance behind and between the wispy clouds. He sighs. Has he seen a falling star? No.

"Oh," says he, "how I wish Messiah would come!"

"And why is that?"

"I would like the moon to get bigger! It's a pity about her. She committed a sin, sure, but hasn't she been punished long enough? It's almost the sixth millennium now."[26]

Those are his only petitions: of his earthly father, an extra scallion; of his Heavenly Father, growth for the moon. I have to curb a fierce impulse to say to him: "Forget it. Your father here below will soon remarry, you will soon have a stepmother and be a stepchild, and then you'll be crying for a piece of bread. You're better off as is, even without the extra scallion and a bigger moon."

By now we have left Tishevitz behind. A breath of spring wafts toward us from the fields. He draws me to a tree and we sit. It occurs to me that this is where he must have sat with his mother. She must have taught him what was grown in the townspeople's narrow furrows, because he recognizes wheat, rye, and potatoes.

"And these are thorns growing here! Does anybody eat thorns?"

"They say donkeys eat thorns."

"Why," he wants to know, "did God make every different creature eat different things?"

He doesn't know that if all creatures ate the same, they would all resemble one another.

— און פאַרלאָשן די שריפה? — פרעג איך... דער ייד ווערט טרויעריק:
— איידער וואָס, איידער ווען, די שטאָט איז נחרב געוואָרן!
— צו שפּעט?
— דאָס איז ראשית... והשנית — האָט יאָסל בערטשעס דעם צווייטן שם פאַרגעסן! דאָס מבול האָט פאַרטרונקען דעם רעשט... און זעט איר, דאָס וואַסערל, וואָס איר זעט, איז אַ זיכר פון יענעם וואַסער... עד־היום נישט אויסגעטריקנט...
— און ווי אַזוי האָט עס פאַרט אויפגעהערט?
— ס'איז דאָך נאַריש — ענטפערט ער — קיין מבול האָט דאָך נישט געקענט זיין — עס האָט דאָך געמוזט אַמאָל אויפהערן.
מיר פאָרן שוין אין וואַסער אריין.
— הפלא ופלא! כאַפּט זיך אַרויס ר' משה.
— וואָס? פרעג איך.
— אָט, אַזאַ וואַסער, און די פערד גייען... און מאַטשעי פיפּ־קעט... גלייך נאַרנישט!

Reb Moses becomes mournful. "In hardly any time at all, the shtetl was annihilated."

"Too late?"

"That, first. And second, Yosl Bertsies had forgotten the other name! The flood drowned what survived the fire. The pond you see there is a vestige of all that water. To this very day it hasn't dried out."

"But the rain did stop. How was that?"

"That's foolish," he answers. "In the end it had to stop. We have been promised there will be no second Flood."[59]

The wagon enters the water.

"Wonder of wonders!" Reb Moses blurts out.

"What is?" I ask.

"Think about the pond. The horses are plodding through it, and Matthew is smoking his pipe, just as if this were only commonplace, ordinary water!"

1904 (translated by Milton Himmelfarb)

Impressions of a Journey

1 / Baron Maurice de Hirsch (1881–95), a Belgian-Jewish philanthropist who devoted his fortune to alleviating human distress. He embarked on a project of transporting Russian and Romanian Jews to Argentina, where they would set up agricultural colonies, but he was not successful.

Baron Edmond James de Rothschild (1845–1934), a French-Jewish philanthropist and patron of Jewish settlement in Palestine. Because of his

concern for all problems in the settlements, he became known as "the Father of the Yishuv" (settlement).

2 / Rabbis with the reputation of being able to perform miraculous cures were called masters of the Good Name, or Good Jews.

3 / "Guilty or innocent"—Tractate *Sanhedrin* 98a.

4 / "He issued His commands to Jacob, His statutes and rules to Israel. He did not do so for any other nation; of such ordinances they know nothing"—Psalms, 147:19–20.

5 / "If you keep account of sins, O Lord, who can stand?"—Psalms 130:3.

6 / "The Lord said to Moses as follows: speak to the Israelite people and instruct them to make for themselves fringes on the corners of their garments throughout the ages; let them attach a cord of blue to the fringe at each corner"—Numbers 15:37–8. Gershon Hanokh Leiner (1834–91), the Hasidic rabbi of Rodzin, claimed to have discovered the *tekhelet* (the color blue) of the *tzitzit*; his followers, who wove blue thread into their fringes, became known as the Blue-Thread Hasidim. Most rabbinic authorities disagreed with Leiner.

7 / "There is no justice"—Tractate *Baba Metzia* 97a.

8 / "So Jeshurun waxed fat, and he kicked. . . . He forsook the God wh made him, and spurned the Rock of his support"—Deuteronomy 32:15.

9 / "Why do nations assemble, and peoples plot vain things; kings of the eart take their stand, and regents intrigue together against the Lord and agains His Messiah?"—Psalms 2:1–2.

10 / *"Moj panie"* is Polish for "My dear sir."

11 / "Jacob sent messengers ahead to his brother Esau in the land of Seir, the country of Edom, and instructed them as follows: Thus shall you say to my lord Esau—thus says your servant Jacob: I have sojourned with Laban and remained there until now." Genesis 32:4–5. Rashi comments on the phrase "I have sojourned with Laban": I have sojourned with Laban the wicked, bu the 613 commandments I observed, and I did not learn from his evil deeds. The maskil appears to be alluding to this comment by Rashi and implying that just as Jacob was uncorrupted by his impious surroundings, so h preserves his worldliness in his benighted surroundings.

12 / "Let the young warriors duel"—II Samuel 2:14.

13 / In II Samuel 20:19, a wise woman of the city of Abel refers to her city a the mother city in Israel.

14 / "Behold, the Guardian of Israel"—Psalms 121:4.

15 / "Then Mordekhai returned to the King's gate, while Haman hurried home, his head covered in mourning"—Esther 6:12.

16 / There is a general principle found in the Talmud (see, for example, *Kethuboth* 16a) to the effect that if someone creates a prohibition through his testimony, he is allowed to continue his testimony and nullify the prohibition.

17 / The Hasidic Rebbe Israel of Kozinitz (1733–1814) was known for his sweet devotion and ecstatic faith.

18 / Perhaps Peretz had in mind the Tosaphot in *Nedarim* 4a, *Elu Hataot ve-Ashamot*, and the parallel Tosaphot in *Rosh Hashana* 5b.

19 / "He fulfills the desire"—Psalms 145:14.

20 / With respect to Joseph's dreams, "his brothers were wrought up at him, and his father kept the matter in mind"—Genesis 37:11.

21 / "The Jews had light and gladness, happiness and honor"—Esther 8:16.

22 / "People are not held accountable"—Tractate *Baba Batra* 16b.

23 / "A man's heart knows"—Tractate *Yoma* 83a.

24 / Maimonides' "Laws of Idol Worship," 11:16 in the *Mishneh Torah*, says all witchcraft is false and nonsense.

25 / Peretz conflates two verses: "He will not have regard for any ransom. He will refuse your bribe, however great"—Proverbs 6:35; and "Wealth is to no avail on the day of wrath, but righteousness saves from death"—Proverbs 11:4.

26 / "Equal in size and power were the moon and sun created, but the moon was reduced because it complained and said, 'It is impossible for two kings to use one crown' "—Rashi on Genesis 1:16. It is believed that the moon will be restored to its full size when the redemption comes. The prayer for the moon based on Isaiah 30:26 states: "May it be Your will, O Lord, my God and God of my forefathers, to fill the flaw of the moon."

27 / "Every river has its own current"—Tractate *Hullin* 18b.

28 / Certain defects found in some of the organs of a slaughtered animal render the animal *treyf*, and forbidden for consumption. Since a fair percentage of animals suffer from lung disease, the lungs must always be carefully examined by the slaughterer and, if a defect is found, brought to a rabbi to determine if the meat is thereby rendered unkosher.

29 / "No leaven shall be found in your houses for seven days. For whoever eats what is leavened, that person shall be cut off from the community of Israel, whether he is a stranger or a citizen of the country"—Exodus 12:19. Rabbis traditionally gave two major sermons a year, the first on the Sabbath during the Ten Days of Repentance, and the second on Shabbes Hagadol, the Sabbath before Passover.

30 / "Whatever discovery"—*Leviticus Rabah* 22:1.

31 / "Blessed be the Lord"—Psalm 68:20.

32 / According to Jewish law, a blemish invalidates a sacrificial offering.

33 / The notion that each man has his own unique God-given task is widespread in Jewish literature. One classic expression may be found in the Talmud *Berakhoth* 17a: "A favorite saying of the Rabbis of Japheh was: I am God's creature and my fellow is God's creature. (Rashi comments: I who study Torah am God's creature and my fellow the peasant is God's creature.) My work is in the town and his work is in the country. I rise early for my work, and he rises early for his work. Just as he does not presume to do my work, so I do not presume to do his work. Will you say, I do much and he does little? We have learnt: one may do much or one may do little; it is all one provided he directs his heart to heaven."

34 / At the conclusion of the recitation of the Kaddish (prayer of sanctification), one takes three steps backward.

35 / Queen Esther's complexion—*Megillah* 13a.

36 / "Therefore shall a man"—Genesis 2:24.

37 / "Thou shall not insult the deaf, or put a stumbling block before the blind. Thou shall fear thy God: I am the Lord"—Leviticus 14:14.

38 / "When a righteous man departs"— See Rashi's commentary on Genesis 28:10.

39 / "The Lord God said, 'It is not good for man to be alone; I will make a fitting helper for him' "—Genesis 2:18.

40 / The morning Shema must be recited from shortly before sunrise till the end of the first quarter of the day. Tractate *Berakhot* 1:1–2. Hasidim in emphasizing their spiritual preparation for prayer often recite it later than the prescribed time.

41 / "When thou eatest the labor of thy hands"—based on Psalm 128:2.

42 / Tractate *Kiddushim* 1:7 states that women are exempt from time-bound commandments.

43 / This legend about the arrival of the Jews in Poland after their 1492 expulsion from Spain was still circulating by word of mouth at the time of Peretz.

44 / Peretz, contrasting the high spiritual inheritance of these Jews with their current misery, was himself thought to be a descendant of prominent Spanish Jews. The author of the standard work of laws governing kosher slaughter was Rabbi Alexander Sender Schorr (d. 1737).

45 / Before studying the *Chapters of the Fathers*, it is customary to recite the Mishna *Sanhedrin* 10:1, which quotes this passage of Isaiah 60:21.

46 / There is an ancient Jewish mystical concept concerning the *Pargod* ("Curtain" or "Veil") that separates God the Creator, who sits on the Divine Throne, from the other parts of the Divine world; it prevents the ministering angels from seeing the Divine Glory.

47 / "As if I were a raven"—Psalms 147:9.

48 / Probably Abraham Joshua Heschel of Apt (d. 1825), the Hasidic rebbe who recounted fantastic events he claimed to have remembered from former incarnations.

49 / "And he dreamed, and behold a ladder was set up on the earth, and the top of it reached to heaven; and behold the angels of God were ascending and descending on it." The midrash is cited in Rashi on Genesis 28:11 and is based on the Talmud *Hullin* 41b.

50 / "A scholar's waiver"—Tractate *Kiddushin* 32.

51 / Spelling Noah with seven mistakes is a common idiomatic description of an ignoramus.

52 / "There was not a house"—Exodus 11:30.

53 / The Hasidic Rebbe Yakov Yitzkhak of Pzhysha (d. 1814), called "the Jew" (Yehudi). See Martin Buber, *Tales of the Hasidim: The Later Masters*, pp. 33–36.

54 / Hasidim tied a belt around the waist to separate the upper from the lower, profane part of the body during prayer.

55 / *Hemdat yomim* is an anonymous popular prayer book and compilation of customs and practices dating from the eighteenth century.

56 / Psalm 47 was read before the blowing of the shofar on Rosh Hashana.

57 / Jewish Law required tailors to return remnants to customers, but a popular expression held that they lived off "remnants," i.e., routinely told customers to order more cloth than was actually needed.

58 / "The ignorant man"—*Chapters of the Fathers* 2:5.

59 / There will be no second flood—Genesis 9:11.